

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Yritysvastuun tulevaisuus

Vapaaehtoisuuden ja lainsäädännön välinen jännite

Kenzi Kärkkäinen
Ympäristöoikeus murroksissa
Turun yliopiston oikeustieteellinen
tiedekunta

1.6.2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

OTM-työ

Oppiaine: Ympäristöoikeus

Tekijä: Kenzi Kärkkäinen

Otsikko: Yritysvastuun tulevaisuus – Vapaaehtoisuuden ja lainsäädännön välinen jännite

Ohjaaja: Anne Kumpula

Sivumäärä: 60 sivua

Päivämäärä: 1.6.2022

Tutkielman aihe on yritysvastuu. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, miltä yritysvastuun tulevaisuus näyttää Euroopassa ja miltä sen pitäisi näyttää. Yritysten vastuullisuudessa esiintyviä puutteita on tuotu näkyvästi esiin viime vuosina. Vapaaehtoisuuteen perustuva sääntely on osoittautunut riittämättömäksi vastaamaan nykyajan kestävyysongelmiin. Vapaaehtoinen sääntely koostuu pääosin kansainvälisistä ohjeista ja suosituksista. Vapaaehtoiselta sääntelyltä puuttuu sanktiomekanismi, jolla yritykset saataisiin vastuuseen ympäristöä tuhoavista toimista. Yritysten monikansallisuus ja rajat ylittävä toiminta aiheuttaa huomattavasti sääntelyaukkoja yritysvastuun sääntelyssä.

Lainsäädännön tarve yritysvastuun sääntelyssä on ilmeinen. Vastuullisuusraportointia koskevaa sääntelyä tulisi laajentaa ja tehostaa. Yritysvastuun valvonta ja täytäntöönpanoa tulisi myös tehostaa. EU-tasolla on annettu yritysten asianmukaista huolellisuutta koskeva direktiiviehdotus. EU:n tasoinen lainsäädäntö yhdenmukaistaisi jäsenvaltioiden lakeja, jolloin monikansallisen toiminnan sääntely Euroopassa selkeytyisi. Yhdenmukaisella sääntelyllä vältettäisiin toisistaan poikkeavien kansallisten lakien aiheuttamat haasteet. Suomessa mahdollisella kansallisella lailla sen sijaan voitaisiin kohdentaa sääntelyä oikeille aloille ja oikean kokoiisiin yrityksiin. Kansallisella sääntelyllä soveltamisalaa voitaisiin laajentaa myös pienempiin tai keskisuuriin yrityksiin.

EU:n valmisteilla oleva yritysvastuusääntely tulee muuttamaan yritysvastuun ulottuvuutta merkittävästi. Yritysvastuu on ennen ollut pääosin vapaaehtoista, mutta selkeää siirtymää kohti oikeudellisesti sitovaa yritysvastuuta on havaittavissa. Joissakin maissa on jo yritysvastuulaki, kuten Ranskassa, ja monessa maassa yritysvastuulaki on suunnitteilla. EU:n huolellisuusvelvoitetta koskeva direktiiviehdotus vastaa melko hyvin tämän hetken lainsäädäntötarpeisiin, mutta on haastavaa arvioida, miten se toteutuu käytännössä. Tulevalta sääntelyltä puuttuu kuitenkin globaalien ympäristöhaasteiden vastaamiseksi tarvittava tarkkuus ja laajuus. Selkeitä viitteitä kohti entistä vastuullisempaa yritystoimintaa on kuitenkin olemassa.

Avainsanat: ympäristöoikeus, yritysvastuu

Sisällys

LÄHTEET	V
LYHENTEET	XII
1 JOHDANTO	1
1.1 ALUKSI.....	1
1.2 TUTKIMUSKYSYMYKSET, METODI JA LÄHDEAINEISTO.....	4
1.3 TYÖN RAKENNE.....	5
2 YRITYSVASTUU JA SEN SÄÄNTELYKEHYS	7
2.1 YLEISTÄ YRITYSVASTUUSTA	7
2.1.1 Yritysvastuu käsitteenä.....	7
2.1.2 Historia	8
2.1.3 Yritysvastuu nykypäivänä	12
2.2 NYKYINEN YRITYSVASTUUSÄÄNTELY	13
2.2.1 YK:n periaatteet	13
2.2.2 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.....	17
2.2.3 EU-sääntely.....	17
2.2.4 Suomen yritysvastuusääntely.....	20
2.2.5 Itsesääntelyn välineitä.....	22
2.2.6 Ranskan yritysvastuulaki.....	25
2.3 NYKYSÄÄNTELYN RIITTÄVYYS VASTUULLISUUDEN TOTEUTTAMISESSA	26
3 LAINSÄÄDÄNTÖÄ VAI ITSESÄÄNTELYÄ?	29
3.1 ITSESÄÄNTELY YLEISESTI.....	29
3.2 NYKYISEN YRITYSVASTUUSÄÄNTELYN HEIKKOUDET	30
3.2.1 Aseman väärinkäyttö itsesääntelyn laatimisessa.....	30
3.2.2 Raportointi	31
3.2.3 Valvonta ja täytäntöönpano	35
3.3 VAPAAEHTOISUUDEN EDUT.....	37
3.4 ESIMERKKITAPAUKSIA NYKYSÄÄNTELYN HEIKKOUKSISTA.....	38
3.4.1 Grupo Cobra	38
3.4.2 Exxon.....	40
3.5 VAPAAEHTOISUUDEN JA LAINSÄÄDÄNNÖN VÄLINEN JÄNNITE	42
3.5.1 Lainsäädännön tarpeeseen vaikuttavat tekijät	42
3.5.2 Yhteenveto	46
4 YRITYSVASTUULAINSÄÄDÄNNÖN LÄHITULEVAISUUS	48
4.1 TULEVA YRITYSVASTUUSÄÄNTELY	48
4.1.1 EU:n tuleva yritysvastuusääntely.....	48
4.1.2 Tuleva kansallinen sääntely	51

4.2	MIHIN SÄÄNTELYTARPEISIIN TULEVA EU-SÄÄNTELY VASTAA?.....	54
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	58

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Tulkinnan taito: ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Talentum Media 2016.
- Abrahamson, Eric – Park, Choelsoon, Concealment of Negative Organizational Outcomes: An Agency Theory Perspective. *Academy of Management Journal* 37(5) 1994, s. 1302-1334.
- Adhikari Arjun, Corporate Social Responsibility: Voluntary or mandatory? *NJA Law Journal* 8 2014, s. 185-204.
- Beckers, Anna – Yabasun, Dersim, Enforcing Corporate Social Responsibility Codes: On Global Self-Regulation and National Private Law. Bloomsbury Publishing Plc 2018.
- Bowen, Howard R., Social Responsibilities of the Businessman. 7. painos. University of Iowa Press 2013.
- Braam, Geert J.M – Uit de Weerd, Lisanne – Hauck, Mara – Huijbregts, Mark A.J., Determinants of corporate environmental reporting: the importance of environmental performance and assurance. *Journal of Cleaner Production* Volume 129 2016, s. 724-734.
- Carroll, Archie, A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices, teoksessa *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford University Press 2008, s. 19-46.
- Cho, Charles H. – Guidry, Ronald P. – Hageman, Amy M. – Patten, Dennis M., Do actions speak louder than words? An empirical investigation of corporate environmental reputation. *Accounting, Organizations and Society* 37(1) 2012, s. 14-25.
- Davis, Keith, Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? *California Management Review* 2(3) 1960, s. 70-76.
- Davis, Keith, The Case for and against Business Assumption of Social Responsibilities. *The Academy of Management Journal* 16(2) 1973, s. 312-322.
- Delmas, Magali A. – Burbano, Vanessa Cuerel, The Drivers of Greenwashing. *California Management Review* 54(1) 2011, s. 64-87.
- Dentchev, Nikolay A. – Van Balen, Mitchell – Haezendonck, Elvira, On voluntarism and the role of governments in CSR: towards a contingency approach. *Business Ethics: A European Review* 24(4) 2015, s. 378-393 <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/beer.12088> (Luettu 29.05.2022).
- Ene, Charlotte, Brief analysis of the international legal framework of corporate social responsibility. *Juridical Tribune* Vol 8, Issue 3 2018, s. 690-696 <https://www.proquest.com/docview/2275044339/fulltextPDF/F693117C774B467CPQ/1?accountid=14774&forcedol=true> (Luettu 26.04.2022).
- Gatti, Lucia – Vishwanath, Babitha – Seele, Peter – Cottier, Bertil, Are We Moving Beyond Voluntary CSR? Exploring Theoretical and Managerial Implications of Mandatory CSR

- Resulting from the New Indian Companies Act. *Journal of Business Ethics* 160 2019, s. 961-972.
- Harmaala, Minna-Maari – Jallinoja, Niina, *Yritysvastuu ja menestyvä liiketoiminta*. Sanoma Pro, 2012.
- Justo, Alejandra Adriana Montiel, Should CSR be mandatory, voluntary or both? Maastricht university 2019, https://www.researchgate.net/publication/333161843_Should_CSR_be_mandatory_voluntary_or_both (Luettu 30.05.2022).
- Juutinen Sirpa, *Strategisen yritys vastuun käsikirja*. Talentum Media 2016.
- Kershaw, David, *Corporate Law and Self-Regulation*. In *The Oxford Handbook of Corporate Law and Governance*. Oxford University Press 2018.
- Landrum, Nancy E. – Ohsowski, Brian, Identifying Worldviews on Corporate Sustainability: A Content Analysis of Corporate Sustainability Reports. *Business Strategy & the Environment* (John Wiley & Sons, Inc) 27(1) 2018, s. 128-151.
- Latapi Agudelo, M.A. – Johannsdottir, Lara – Davidsdottir, Brynhildur, A literature review of the history and evolution of corporate social responsibility. *Int J Corporate Soc Responsibility* 4(1) 2019 <https://doi.org/10.1186/s40991-018-0039-y> (Luettu 25.05.2022).
- Lautjärvi, Kari, *Yhtiön johto ja yhteiskuntavastuun oikeudellinen ulottuvuus*. *Defensor Legis* 4/2019, s. 430-442.
- Liappis, Hanna – Pentikäinen, Merja – Vanhala, Anne, *Menesty yritys vastuulla: käsikirja kokonaisuuteen*. Helsinki: Edita Publishing Oy, 2019.
- Marquis, Christopher – Toffel, Michael W. – Zhou, Yanhua, Scrutiny, Norms, and Selective Disclosure: A Global Study of Greenwashing. *Organization Science* 27(2) 2016, s. 483-504.
- Mattera, Marina – Ruiz-Morales, Carmen Alba, UNGC principles and SDGs: perception and business implementation. *Marketing Intelligence & Planning* 39(2) 2020, s. 249-264. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/MIP-08-2018-0319/full/html> (Luettu 11.05.2022).
- Milne, Markus J – Kearins, Kate – Walton, Sara, Creating Adventures in Wonderland: The Journey Metaphor and Environmental Sustainability, teoksessa *The Interdisciplinary Journal of Organization*. *Organization* 13(6) 2006, s. 801-839.
- Mioara, Buturoaga Cristina, Corporate Social Responsibility (CSR) Business Practices and Stakeholders Considered Relevant for the Energy Sector: The Case of Romania. *Communications of the IBIMA Vol. 2017*, s. 1-34 Article ID 597300 <https://ibimapublishing.com/articles/CIBIMA/2017/597300/> (Luettu 29.05.2022).
- De Schutter, Olivier – Ramasastry, Anita – Taylor, Mark B. – Thompson, Robert C., *Human Rights Due Diligence: The Role of States*. 2012 https://en.frankbold.org/sites/default/files/publikace/human_rights_due_diligence-the_role_of_states.pdf (Luettu 27.04.2022).

- Pentikäinen, Merja, Yritys menestyy arvostamalla ihmisiä – Ihmisoikeudet yritysvastuun ytimessä. 2018 <https://opiniojuris.fi/wp-content/uploads/2021/03/Yritys-menestyy-arvostamalla-ihmisia%CC%88.pdf> (Luettu 19.05.2022).
- Ristaniemi, Michael, Yritysvastuun normeista. Edilex 04.09.2020. www.edilex.fi/artikkelit/21345. (Luettu 30.05.2022)
- Sheehy, Benedict, Defining CSR: Problems and solutions. Journal of Business Ethics 131(3) 2015, s. 625-648.
- Tweedie, Dale – Martinov-Bennie, Nonna, Entitlements and Time: Integrated Reporting's Double-edged Agenda. Social and Environmental Accountability Journal 35(1) 2015, s. 49-61 https://www.researchgate.net/publication/271769523_Entitlements_and_Time_Integrated_Reporting's_Double-Edged_Agenda (Luettu 31.05.2022).
- Viljanen, Jukka – Heiskanen, Heta – Raskulla, Siina – Koivurova, Timo – Heinämäki, Leema, Miten ympäristöperusoikeus toteutuu? Ympäristöministeriö, Tampereen yliopisto ja Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti 2014.
- Whiteman, Gail – Walker, Brian – Perego, Paolo, Planetary Boundaries: Ecological Foundations for Corporate Sustainability. Journal of Management Studies 50 2013, s. 307-336 <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6486.2012.01073.x> (Luettu 30.05.2022).

Virallislähteet

- Euroopan Komission Direktiiviehdotus COM/2022/71 lopullinen., Ehdotus Euroopan Parlamentin ja Neuvoston Direktiivi yritysten kestävää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta. 23.02.2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:52022PC0071> (Luettu 25.4.2022).
- Euroopan Komissio tiedonanto KOM/2011/0681 lopullinen., Komission Tiedonanto Euroopan Parlamentille, Neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä Alueiden komitealle Yritysten yhteiskuntavastuuta koskeva uudistettu EU:n strategia vuosiksi 2011-2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:52011DC0681> (Luettu 26.04.2022).
- Euroopan Komission tiedonanto COM/2021/550 lopullinen., Komission tiedonanto Euroopan Parlamentille, Neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle Valmiina 55:een: Vuoden 2030 ilmastotavoitteesta totta matkalla kohti ilmastoneutraaliutta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0550> (Luettu 31.05.2022).
- Työ- ja elinkeinoministeriö. Arviomuistio asianmukaisen huolellisuuden velvoitteesta – Kansallisen yritysvastuulain arviointia. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2022:24 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163926/TEM_2022_24.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Luettu 18.05.2022).

Työ- ja elinkeinoministeriö. Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:42.
<https://tem.fi/documents/1410877/16402203/Oikeudellinen+selvitys+yritysvastuulaista.pdf/7707bed4-cb57-cb6b-91ab-8344793d2194/Oikeudellinen+selvitys+yritysvastuulaista.pdf?t=1593519974249> (Luettu 26.4.2022).

Työ- ja elinkeinoministeriö. Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet: Yhdistyneiden Kansakuntien ”suojele – kunnioita – korjaa” -kehyksen täytäntöönpano 36/2013
https://tem.fi/documents/1410877/2870803/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf/ba12d115-4b4d-47e8-a94c-af07956a032a/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf (Luettu 26.04.2022).

Työ- ja elinkeinoministeriö. OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille 5/2012.
<http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/OECDn-toimintaohjeet-monikansallisille-yrityksille.pdf> (Luettu: 19.05.2022).

Valtioneuvosto. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019, Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161931/VN_2019_31.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Luettu 31.05.2022).

Internet lähteet

Blackburn Daniel, Removing Barriers to Justice: How a treaty on business and human rights could improve access to remedy for victims. International Centre for Trade Union Rights (ICTUR) 2017 <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/2017/08/Removing-barriers-web.pdf> (Luettu 26.05.2022).

Chatterjee, Abira, Social Compliance, Social Accountability and Corporate Social Responsibility. Mainstream Weekly XLVI(18) 2008. <https://www.mainstreamweekly.net/article646.html> (Luettu 26.04.2022).

Edilex-uutiset. Työministeri keskusteli sidosryhmien kanssa yritysvastuusäätelystä – EU:n yritysvastuusäätelylle laajasti tukea, mutta kansallisen sääntelyn aikataulu jakaa mielipiteitä 2022. <https://www.edilex.fi/uutiset/75272> (Luettu 31.05.2022).

European Coalition for Corporate Justice. A historic first step: France adopts corporate duty of vigilance law 2017. <https://corporatejustice.org/news/a-historic-first-step-france-adopts-corporate-duty-of-vigilance-law/> (Luettu 26.04.2022).

European Coalition for Corporate Justice. French Corporate Duty Of Vigilance Law, Frequently asked questions 2017. <http://corporatejustice.org/wp-content/uploads/2021/04/french-corporate-duty-of-vigilance-law-faq.pdf> (Luettu 26.04.2022).

- European Commission Staff Working document – Corporate Social Responsibility, Responsible business conduct, and Business and Human Rights: Overview of progress. SWD(2019)143. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/34482> (Luettu 01.06.2022).
- Euroopan Komissio a. Corporate social responsibility & Responsible business conduct. https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/corporate-social-responsibility-responsible-business-conduct_fi (Luettu 28.04.2022).
- Euroopan Komissio b. Euroopan vihreän kehityksen ohjelma. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_fi (Luettu 26.04.2022).
- Euroopan Komissio c. European Climate Law. https://ec.europa.eu/clima/eu-action/european-green-deal/european-climate-law_en (Luettu 27.05.2022).
- Euroopan Komissio d. Vihreän kehityksen ohjelman toteuttaminen. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_fi (Luettu 11.05.2022).
- Euroopan Komissio e. Euroopan Komission toiminta lainsäädännön tasolla. https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does/law_fi#tytntnpanoa-koskevat-sntt (Luettu 28.04.2022).
- Euroopan Komissio f. EU-lainsäädännön soveltaminen. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/applying-eu-law_fi (Luettu 29.05.2022).
- Euroopan Komissio. Puhtaan teollisen vallankumouksen johdossa 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/fs_21_3675 (Luettu 11.05.2022).
- Euroopan Parlamentti. Mitä hiilineutraalius tarkoittaa ja miten se saavutetaan 2050 mennessä? <https://www.europarl.europa.eu/news/fi/headlines/society/20190926STO62270/mita-hiilineutraalius-tarkoittaa-ja-miten-se-saavutetaan-2050-mennessa> (Luettu 26.04.2022).
- Euroopan Unioni. Types of Legislation. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/law/types-legislation_en (Luettu 28.04.2022).
- Global Compact Network Finland. Tietoa meistä. <https://www.globalcompact.fi/gc-network-finland> (Luettu 25.05.2022).
- Greenpeace. Justice for people and planets 2018. <https://wayback.archive-it.org/9650/20200224055202/http://p3-raw.greenpeace.org/international/Global/international/publications/other/2018/Justice-for-people-and-planet.pdf> (Luettu 29.03.2022).
- Harvard Law School Forum on Corporate Governance. EU Publishes Draft Corporate Sustainability Due Diligence Directive 2022. <https://corpgov.law.harvard.edu/2022/03/15/eu-publishes-draft-corporate-sustainability-due-diligence-directive/> (Luettu: 17.05.2022).

- Helsingin kaupunki. Hiilineutraali Helsinki 2019. <https://www.hel.fi/static/liitteet/kaupunkiymparisto/julkaisut/julkaisut/HNH-2035-toimenpideohjelma.pdf> (Luettu 26.4.2022).
- Ilmastokumppanit. Yhdessä kohti hiilineutraaliutta. <https://ilmastokumppanus.fi> (Luettu 26.04.2022).
- Inside Climate News. Exxon's Own Research Confirmed Fossil Fuels' Role in Global Warming Decades Ago 2015. <https://insideclimatenews.org/news/16092015/exxons-own-research-confirmed-fossil-fuels-role-in-global-warming/> (Luettu 27.04.2022).
- IPCC. Climate change widespread, rapid, and intensifying 2021. <https://www.ipcc.ch/2021/08/09/ar6-wg1-20210809-pr/> (Luettu 31.05.2022).
- Keskuskaupakamari. Ilmastositoumus. <https://kauppakamari.fi/palvelut/ilmastositoumus/> (Luettu 26.04.2022).
- OECD Watch. Alianza por la Solidaridad v. Grupo ACS-Cobra 2019 <https://www.oecdwatch.org/complaint/alianza-por-la-solidaridad-v-grupo-acs-cobra/> (Luettu 29.03.2022).
- Suomen YK-liitto. Planeetan rajat. <https://www.ykliitto.fi/kestavan-kehityksen-tavoitteet/planeetan-rajat> (Luettu 30.05.2022).
- The Climate Pledge. The Pledge Commitments. <https://www.theclimatepledge.com/us/en/the-pledge#main-navigation> (Luettu 26.04.2022).
- The New York Times. New York Loses Climate Change Fraud Case Against Exxon Mobil 2019. <https://www.nytimes.com/2019/12/10/climate/exxon-climate-lawsuit-new-york.html> (Luettu 27.04.2022).
- United Nations Human Rights. Guiding Principles on Business and Human Rights 2011. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf (Luettu 25.05.2022).
- United Nations. Agenda 21, Rio Declaration, Forest Principles 1992. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (Luettu 11.05.2022).
- United Nations. Press Release SG/SM/6881 Secretary-General Proposes Global Compact on Human Rights, Labour, Environment, In Address to World Economic Forum in Davos 1999. <https://www.un.org/press/en/1999/19990201.sgsm6881.html> (Luettu 31.05.2022).
- United Nations Secretary-General. Remarks at 2019 Climate Action Summit 2019. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2019-09-23/remarks-2019-climate-action-summit> (Luettu 31.05.2022).
- United Nations General Assembly. Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises: note / by Secretary-General 2018. <https://digitallibrary.un.org/record/1639520> (Luettu 28.05.2022).

United Nations UN75. The Climate Crisis – A Race We Can Win.

<https://www.un.org/en/un75/climate-crisis-race-we-can-win> (Luettu 31.05.2022).

United Nations Global Compact. The Ten Principles of the UN Global Compact.

<https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles> (Luettu 26.4.2022)

United Nations Global Compact. Principle Seven: Environment.

<https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles/principle-7> (Luettu 11.05.2022).

United Nations Global Compact. Principle Eight: Environment <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles/principle-8>

(Luettu 11.05.2022).

United Nations Global Compact. Principle Nine: Environment.

<https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles/principle-9> (Luettu 11.05.2022).

United Nations Department of Economic Social Affairs. Sustainable Development Goals.

<https://sdgs.un.org/goals> (Luettu 11.05.2022).

United Nations Global Compact. About the UN Global Compact. <https://www.unglobalcompact.org/about/faq>

(Luettu: 13.4.2022)

United Nations Human Rights. Frequently asked question about the Guiding Principles on Business and Human Rights 2014.

https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/publications%2FFAQ_PrinciplesBussinessHR.pdf (Luettu 31.05.2022).

Yle. Ilmastokriisi ei ratkea yksilön valinnoilla – Näin eri alojen asiantuntijat ja vaikuttajat

vastaavat tähän ja kolmeen muuhun väitteeseen 2021. <https://yle.fi/uutiset/3-12127457> (Luettu 31.05.2022).

Ympäristöministeriö. Green deal -sopimukset. <https://ym.fi/green-deal-sopimukset> (Luettu

11.05.2022).

Oikeustapaukset

People of the state of new York, by Letitia James, Attorney general of the state of new York v

Exxon Mobil Corporation <https://int.nyt.com/data/documenthelper/6569-new-york-vs-exxonmobil/eb27e49cb4cddb4add80/optimized/full.pdf#page=1> (Luettu: 27.04.2022).

Lyhenteet

EU	Euroopan Unioni
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Aluksi

” Ilmastokriisi on kilpailu, jota olemme häviämässä, mutta kilpailu, jonka voimme voittaa.” Näin lausui YK:n pääsihteeri António Guterres syyskuussa 2019 ilmastotoimien huippukokouksessa.¹ Viimeiset neljä vuotta ovat olleet kaikkien aikojen kuumimmat. IPCC:n raportin mukaan, ellei kasvihuonekaasupäästöjä vähennetä välittömästi, lämpenemisen rajoittaminen 1.5 celsiusasteeseen tai jopa 2 celsiusasteeseen on mahdotonta. Raportin mukaan ihmisen toiminnan kasvihuonekaasupäästöt ovat aiheuttaneet 1.1 celsiusasteen lämpenemisen vuosista 1850-1900.² Korkeat lämpötilat lisäävät muun muassa ympäristön pilaantumista, äärimmäisiä sääolosuhteita, elintarvikkeiden ja veden turvattomuutta, konflikteja, merenpinnan nousua, metsäpaloja ja arktisten alueiden sulamista. Jokainen maapallon alue on kasvavien muutosten edessä. Jos emme hidasta maailmanlaajuisia päästöjä, lämpötilat voivat nousta yli 3 celsiusasteeseen vuoteen 2100 mennessä aiheuttaen peruuttamattomia vahinkoja ekosysteemeillemme.³

Yritysvastuu on tärkeä ja ajankohtainen aihe, joka liittyy vahvasti ilmastonmuutokseen. Yrityksillä on runsaasti positiivisia yhteiskunnallisia vaikutuksia, mutta niiden haittavaikutukset ovat nousseet selvästi esiin viime vuosina. Yritysten toiminta aiheuttaa merkittävästi päästöjä ja ympäristön pilaantumista sekä yritysten kotimaissa, että muissa tuotantoketjujen maissa. Nykyään kuitenkin yhä useampi yritys on sitoutunut arvioimaan ja parantamaan ympäristövaikutuksiaan. Yritykset ottavat askelia kohti vastuullisempaa yritystoimintaa ulottamalla vastuunsa pidemmälle kuin lait ja määräykset vaativat. Näin yritykset myös valmistautuvat tuleviin lainsäädännön muutoksiin.

Yritysvastuu perustuu lähtökohtaisesti vapaaehtoisuuteen. Sääntelyn perustana ovat muun muassa YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet ja OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille. Sääntely koostuu erilaisista ohjeista, määräyksistä ja suosituksista. Joissain maissa on voimassa yritysvastuulaki, kuten Ranskassa. Suomessa ei tällä hetkellä ole yritysvastuulakia, mutta Suomessa on selvitetty yritysvastuulain tarvetta ja

¹ United Nations Secretary-General 2019.

² IPCC 2021.

³ United Nations UN75.

2019-2023 hallitusohjelmaan on kirjattu tavoitteeksi yritys vastuulain edistäminen.⁴ EU:ssa on annettu helmikuussa 2022 ehdotus uudesta yritys vastuulainsäädännöstä. Komissio julkaisi lainsäädäntöehdotuksen yrityksen kestävydestä ja asianmukaisesta huolellisuudesta. Kyseisellä lainsäädännöllä edistettäisiin muun muassa ympäristönsuojelua sekä ihmisoikeuksien kunnioittamista.⁵

Yritysvastuuta koskevat normit ovat pääasiassa juridisesti ei-sitovia, mutta ne ohjaavat yritysten toimintaa.⁶ Näin ollen yrityksillä on monesti mahdollisuus välttää vastuu haitallisista ympäristövaikutuksistaan. Yritysvastuun normien laiminlyönnistä seuraa harvoin legaaliriski, mutta usein legitimizeeririski.⁷ Yritykseen kohdistuu odotuksia ja siltä edellytetään ”oikein toimimisen kulttuurin” omaksumista tavalla, joka edistää kestävyttä.⁸ Voimassa olevia yritys vastuun määräyksiä pannaan heikosti täytäntöön ja vastuullisuuden valvonta viranomaisten osalta toteutetaan myös heikosti. Raportointivelvollisuus, eli tietyiltä yrityksiltä vaadittava selvitys vastuullisuudesta, ei myöskään aina tuota toivottuja tuloksia. Sitä voidaan käyttää yritysten omaksi hyödyksi sen sijaan, että sillä toteutetaan tehokkaasti yritys vastuuta. Yritysten itsesääntely mahdollistaa sen, että yritykset voivat itse päättää mitä säännellä ja mitä tietoja se julkaisee toimistaan. Näin ollen yrityksillä on mahdollisuus käyttää väärin asemaansa ja esimerkiksi julkaista ainoastaan positiivisia asioita toiminnastaan. Yritykset päättävät itsesääntelyn avulla, miten ne katsovat olevansa vastuullisia yhteiskuntaa kohtaan.⁹

Sekä kirjallisuudessa että mediassa on keskusteltu paljon siitä, tulisiko yritys vastuun olla vapaaehtoista vai lakisääteistä. Tänä päivänä keskustelu usein nojautuu siihen, että yritys vastuu olisi ainakin joltain osin säänneltävä laeilla. Yritysten aiheuttamat ympäristötuhot ympärimaailmaa on näyttänyt, että tehokas yritys vastuu ei toteudu. Ilmastonmuutosta täytyy hillitä ja merkittävä askel kohti kestävyttä tulee olemaan yritys vastuulainsäädännön laatiminen. Sitova sääntely lisäisi odotuksia yritysten vastuullisista toimista entisestään. Tehokkaita vaikutuksia olisi myös valvonnan ja täytäntöönpanon tehostamisella sekä vastuuvastuun varmistavan järjestelmän luomisella. Vaikka yksilöt voivat vaikuttaa

⁴ Valtioneuvosto 2019.

⁵ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

⁶ Ristaniemi 2020, s. 4.

⁷ Ristaniemi 2020, s. 4.

⁸ Ristaniemi 2020, s. 1.

⁹ Adhikari 2014, s. 187-188.

positiivisesti ympäristöön omilla kulutusvallinoillaan, lopulta yksilöiden vaikutus on pieni. Sitä ei voida verrata lainsäädäntöön.¹⁰ Näin ollen olisi todella tärkeää, että yritys vastuun kriittisimmät osa-alueet säänneltäisiin laeilla.

Yritys vastuun säänteleminen laeilla olisi erityisesti tärkeää, koska näin yritykset saataisiin konkreettisesti vastuuseen ympäristörikkomuksistaan. Erityisesti monikansalliset yritykset ovat aiheuttaneet merkittäviä ympäristöhaittoja, joista ne eivät ole joutuneet vastuuseen. Ilman sitovaa sääntelyä on haastavaa vaatia yrityksiltä aiheutuneiden haittojen korvaamista. Tutkimuksen kolmannessa luvussa käsitellään tarkemmin tällaisia tapauksia.

Sääntelytarpeita on monia ja EU-tasolla huolellisuusvelvoitteeseen liittyvä direktiivi vastaa osittain näihin tarpeisiin. Direktiiviehdotuksella vaikutettaisiin merkittävästi yritys vastuun yhdenmukaistamiseen ja tehokkaampaan toteutumiseen sekä EU:n alueella että EU:ssa toimivien yritysten arvoketjujen kolmansissa maissa. Direktiivi vaikuttaisi myös hyvin paljon yritys vastuun vapaaehtoisen luonteen kehittymiseen kohti sitovampaa luonnetta.

Terminologia liittyen vastuulliseen yritystoimintaan on moninaista ja muuttuvaa. Erilaisia käsitteitä käytetään samoista asioista ja samoille käsitteille voidaan antaa ei merkityssisältö.¹¹ Tässä tutkimuksessa käytetään pääasiassa termiä yritys vastuun, koska se on yleinen ja yksinkertainen. Tutkimuksessa käytetään myös termejä vastuullisuus ja vastuullinen yritystoiminta. Yritys vastuun on laaja käsite, jonka määrittäminen voi olla haastavaa. Yritys vastuun voidaan kuitenkin määrittellä seuraavasti: Yritys vastuun on vastuullista liiketoimintaa harjoittava yritys, joka toimii mahdollisimman kestäväällä tavalla huomioiden yritys vastuun kolme ulottuvuutta. Yritys vastuuseen kuuluu sosiaalinen vastuu, taloudellinen vastuu sekä ympäristö vastuun. Taloudellisella vastuulla tarkoitetaan yritys vastuun näkökulmasta yrityksen taloudellisen hyvinvoinnin luomista sen toimimissa ympäristöissä. Yritys voi vaikuttaa paikallisen alueen kilpailukykyyn, esimerkiksi yhteishankkeiden avulla. Sosiaalisessa vastuussa on kyse yritysten toimien vaikutuksista ihmisiin. Sosiaalinen vastuu sisältää muun muassa työturvallisuuden parantamisen ja henkilöstön hyvinvoinnin kehittämisen. Yrityksellä on vastuu myös työllistämisen edistäjänä yhteiskunnan näkökulmasta.¹² Ympäristö vastuulla tarkoitetaan yrityksen vastuuta sen aiheuttamista ympäristövaikutuksista. Pyrkimyksenä olisi

¹⁰ Yle 2021.

¹¹ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 7.

¹² Harmaala – Jallinoja 2012, luku 1.2.

toimia ympäristövaikutukset huomioon ottaen parhaalla mahdollisella tavalla. Vastuullinen yritys kehittää toimintaansa jatkuvasti.¹³ Yritysvastuun määritelmää syvennetään luvussa 2. Tässä tutkielmassa pyritään tutkimaan yritysvastuuta ympäristöoikeuden näkökulmasta. Seuraavissa luvuissa pyritään selvittämään, miltä yritysvastuun tulevaisuus näyttää sekä miltä sen pitäisi näyttää, jotta nykyiset kestävyysongelmat voitaisiin ratkaista mahdollisimman tehokkaasti.

1.2 Tutkimuskysymykset, metodi ja lähdeaineisto

Tutkielman aihe on yritysvastuun tulevaisuus. Tutkielman tarkoituksena on selvittää vapaaehtoisuuden ja lainsäädännön välinen jännite yritysvastuun aihealueella erityisesti ympäristöoikeuden näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan yritysvastuun vapaaehtoisuutta perusteellisesti sekä sitä, miten vapaaehtoisuus riittää täyttämään sääntelyaukot yritysvastuussa. Tutkimuksessa pyritään tuomaan esiin lainsäädännön tarvetta ja erittelemään, millä osa-alueilla lainsäädäntö on tarpeellista. Tutkimuksessa käsitellään myös tulevaa EU-tason yritysvastuulainsäädäntöä sekä sitä, mihin tämän hetken yritysvastuun lainsäädäntötarpeisiin se vastaa. EU-tason sääntelyn lisäksi tutkimuksessa käsitellään myös lyhyesti mahdollista kansallista yritysvastuusäntelyä.

Tutkimuskysymykseni on: *Miltä yritysvastuusäntelyn lähitulevaisuus näyttää Euroopassa ja miltä sen pitäisi näyttää?* Pyrin vastaamaan tähän kysymykseen käsittelemällä seuraavia kysymyksiä:

1. *Onko vapaaehtoisuuteen perustuva yritysvastuusäntely kykenevä vastaamaan nykyajan ympäristöhaasteisiin?*
2. *Mitä lainsäädäntötarpeita yritystoiminnan vastuullisuuden sääntelyssä on?*
3. *Mihin lainsäädäntötarpeisiin valmisteilla oleva yritysvastuusäntely Euroopassa vastaa?*

Tarkoitukseni on rajata tutkielmaa niin, että keskityn pääosin yritystoiminnan ympäristövaikutuksiin. Tutkielmassa sivutaan kuitenkin myös vastuullisuuteen liittyviä ihmisoikeuskysymyksiä, koska pelkkä ympäristövastuu on haastavaa erottaa yritysvastuusta. Yritysvastuusäntelyn tarkastelussa keskityn Suomen kansalliseen lainsäädäntöön sekä EU-lainsäädäntöön. Tutkielmassa sivutaan myös EU:n yritysvastuusäntelyn vaikutusta kolmasiin

¹³ Harmaala – Jallinoja 2012, luku 1.2.

maihin yritysten arvoketjujen kautta. Tarkastelussa huomioidaan myös kansainvälisen tason ohjeet ja suositukset, koska ne ovat pohjana nykyajan yritysvastuusäntelyssä.

Tutkimusmetodina käytän lainoppia, eli oikeusdogmatiikkaa. Pyrin siis tulkitsemaan, systematisoimaan ja jäsentämään voimassa olevaa oikeutta.¹⁴ Käytän tutkielmassa myös de lege ferenda -tutkimuksellista lähestymistapaa. Tutkin sekä voimassa olevaa että tulevaa yritysvastuulainsäädäntöä ja sen kehitystä. Pyrin vastaamaan myös kysymykseen siitä, millaista yritysvastuusäntelyn täytyisi olla. Tutkimukseen kuuluu myös lyhyt oikeustapausanalyysi, jotta voidaan havainnollistaa yritysvastuuta käytännössä.

Lähdeaineisto koostuu yritysvastuuseen soveltuvista normeista. Suurin osa normeista on vapaaehtoisia. Näihin kuuluu muun muassa kansainväliset ohjeet ja suositukset, kuten YK:n Global Compact -aloite, OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille. Tämän hetken sitoviin normeihin kuuluu EU:n yritysvastuuta koskevat direktiivit sekä muutamat kansalliset lait. Käytettävä kirjallisuus käsittelee yritysvastuuta yleisesti, yritysvastuuseen liittyvien termien määrittelyä sekä vapaaehtoisen yritysvastuusäntelyn tulkintaa. Tutkielmassa käytetään sekä kotimaista että ulkomaista kirjallisuutta. Näiden lähteiden avulla pyritään luomaan kokonaiskuva yritysvastuusäntelystä ja sen tulevaisuudesta.

1.3 Työn rakenne

Tutkielma on jaettu viiteen päälukuun. Ensimmäisessä luvussa johdatellaan tutkielman aiheeseen, tavoitteisiin, tutkimuskysymyksiin, metodeihin ja lähdeaineistoon. Toisessa luvussa käsitellään yritysvastuuta käsitteenä, sen historiaa ja yritysvastuuta tänä päivänä. Luvussa esitellään yritysvastuuseen liittyvää kansainvälistä ja kansallista sääntelyä. Kyseisen luvun tavoitteena on selkeyttää yritysvastuun käsitettä, sen juuria ja tämänhetkistä sääntelyä. Luvussa pyritään tuomaan esiin nykysääntelyn vapaaehtoisen luonteen.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan vapaaehtoisuuden heikkouksia. Aluksi käsitellään itsesääntelyä tarkemmin, kuten syitä siihen, miksi itsesääntelyä ylipäänsä on yritysvastuun alalla. Tämän jälkeen käsitellään yritysvastuun nykylainsäädännön heikkouksia ja niistä kumpuavia lainsäädäntötarpeita, eli taustoitetaan sitä, miksi yritysvastuuta tulisi nostaa lainsäädännön tasolle. Kolmannessa luvussa tarkastellaan myös vapaaehtoisuuden etuja ja tuodaan ilmi sitä, että kyseessä ei ole joko-tai asettelu yritysvastuusäntelyssä. Luvussa

¹⁴ Aarnio 2006, s. 367.

tutkitaan siis vapaaehtoisuuden ja lainsäädännön välistä jännitettä. Kolmannessa luvussa analysoidaan myös oikeustapauksia yritysten ympäristörikkomuksista, jotta voidaan havainnollistaa lainsäädännön tarvetta käytännössä, kun yritykset syyllistyvät erilaisiin ympäristörikkomuksiin.

Neljännessä luvussa tarkastellaan tulevaa yritysvastuulainsäädäntöä, johon kuuluu EU:n huolellisuusvelvoitetta koskeva direktiiviehdotus ja mahdollinen kansallinen yritysvastuulaki. Luvussa pyritään vastaamaan siihen, mihin tämän hetken lainsäädäntötarpeisiin tuleva sääntely vastaa ja luonnollisesti myös siihen, mihin se ei vastaa. Viimeisessä, eli viidennessä luvussa esitetään tutkimuksen johtopäätökset tiivistetysti ja käydään läpi tutkimuksen tuloksia.

2 Yritysvastuu ja sen sääntelykehys

2.1 Yleistä yritysvastuusta

2.1.1 Yritysvastuu käsitteenä

Yritysten kantamasta vastuusta käytetään erilaisia termejä, kuten kestävä kehitys, yritysvastuu, yritysten sosiaalinen vastuu ja yhteiskuntavastuu. Tietyt yritykset ovat valinneet termiksi ”yhteiskuntavastuu” sen takia, että se sopii erityisesti sellaisille yrityksille, joilla on myös lakisääteisiä yhteiskunnallisia tehtäviä. Nykyään monet yritykset käyttävät ”yhteiskuntavastuu” termin sijasta ”yritysvastuu” termiä. Jälkimmäisellä termillä kuvataan sitä, että yritys kantaa vastuun omasta toiminnastaan, mutta ei ota yhteiskunnalta sille kuuluvaa vastuuta.¹⁵ Yritysvastuu on liiketoiminnan taloudellisten, ekologisten ja sosiaalisten vaikutusten huomioimista. Käsitteenä yritysvastuu tarkoittaa lainsäädännön vaatimukset ylittävien toimien toteuttamista. Tähän kuuluu vastaaminen yhteiskunnan ja sidosryhmien odotuksiin siitä, millä tasolla yritysten asioiden hoidon täytyisi olla.¹⁶

Englannin kielellä yritysvastuusta käytetään usein termiä ”corporate social responsibility” (CSR). World Business Council for Sustainable Development määritteli vuonna 2000 CSR:n, eli yritysvastuun seuraavasti: ”Yritysvastuu on yritysten sitoutumista edistämään kestävää kehitystä työskentelemällä työntekijöiden, heidän perheidensä, paikallisten yhteisöjen ja yhteiskunnan kanssa parantaakseen heidän elämänlaatuaan.”¹⁷ Yritysvastuun määritelmät kattavat laajan joukon erilaisia sosiaalisia huolenaiheita, kuten liike-etiikkaa, ihmisoikeuksia, osakkeenomistajien vaatimuksia, ympäristökysymyksiä, kestävyyttä, monimuotoisuutta, työolosuhteita ja sosiaalista tasa-arvoa.¹⁸

Yritysvastuun määritelmä ei kuitenkaan ole yksinkertainen. Koska yritysvastuun määritelmät kattavat laajan joukon aiheita, on epäselvää mitkä aiheet kuuluvat yritysvastuun alaan ja mihin asioihin yritysvastuun tulisi puuttua. Koska yritysvastuun alaan kuuluu monenlaiset yritykset eri maissa, se monimutkaistaa keskustelua yritysvastuun määritelmästä. On myös epäselvää, missä määrin haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia tulisi käsitellä. Ympäristö,

¹⁵ Juutinen 2016, s. 25.

¹⁶ Juutinen 2016, p. 28.

¹⁷ Adhikari 2014, s. 186 (The World Business Council for Sustainable Development 2000).

¹⁸ Adhikari 2014, s. 186.

yhteiskunta sekä talousjärjestelmä ovat dynaamisia järjestelmiä, ja yritysvastuu liittyy läheisesti näihin kaikkiin. Esimerkiksi on edelleenkin epäselvää missä määrin teollisuusmaiden tuottajat ovat vastuussa alihankkijoidensa työoloista kehittyvissä maissa. Tulisiko esimerkiksi käsitellä kaikki työolosuhteet vai pelkästään ne, joita käsitellään kansainvälisissä sopimuksissa? Joidenkin näkemysten mukaan vähäisiä haittoja ei tarvitse käsitellä lainkaan. Sen sijaan joidenkin mukaan kaikkiin haittoihin on puututtava.¹⁹ On keskusteltu myös paljon siitä, minkä osapuolen tulisi olla vastuussa minkäkin haitan korvaamisesta.²⁰

Yritysvastuun käsite on monimutkainen ja vaikea, jonka vuoksi on välttämätöntä löytää sille yhtenäinen määritelmä. Yritysvastuuta on vuosikymmeniä tutkittu ja yritetty määritellä, mutta se on vieläkin jokseenkin heikosti ymmärretty. Erilaisia määritelmiä on monesti kiistetty kiivaasti, joka kertoo asian tärkeydestä. Toisaalta se kertoo myös siitä, että yksimielinen lähestymistapa määritelmään voi olla hyvinkin haastavaa löytää. Yhtenäisen määritelmän löytäminen kuitenkin helpottaisi kaikkea keskustelua yritysvastuusta.²¹ Tässä tutkimuksessa käytetään aiemmin mainittua määritelmää yritysvastuusta, eli seuraavaa: Yritysvastuu on vastuullista liiketoimintaa harjoittava yritys, joka toimii mahdollisimman kestäväällä tavalla huomioiden yritysvastuun kolme ulottuvuutta. Tämä määritelmä on yleinen ja melko yksinkertainen. Seuraavassa luvussa syvennytään sekä yritysvastuun että sen käsitteen historiaan.

2.1.2 Historia

Keskustelua moraalisisista ja eettisistä kysymyksistä liiketoiminnassa on käyty 1800-luvun teollistumisesta asti. Keskustelu tiivistyi länsimaissa, koska teollistumisen alku ja kapitalismin juuret kohdentuvat länsimaihin. Kun teollistuminen eteni muualle, esimerkiksi Aasiaan, aktivoitui myös keskustelu näillä alueilla. Yritykset ovat pystyneet laajentamaan liiketoimintaa eri puolille maailmaa maailmankaupan vapautumisen myötä. Kansainvälinen yritystoiminta on laajentunut voimakkaasti viime vuosikymmeninä, mistä on syntynyt suuria monikansallisia yhtiöitä. Globalisaatio on mahdollistanut pääoman vapaan liikkumisen maasta toiseen ja yritysten vallan kasvamisen suhteessa hallituksiin. Useista suuryrityksistä onkin tullut monia

¹⁹ Sheehy 2015, s. 626.

²⁰ Ks. esim. Sheehy 2015.

²¹ Sheehy 2015, s. 627.

valtioita vahvempia toimijoita.²² Yritysvastuuta koskeva keskustelu vauhdittui 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa Yhdysvalloissa. Keskustelu painottui kysymykseen siitä, onko yritystoiminnalla sille luonnostaan kuuluvia vastuita yhteiskuntaa kohtaan. Toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloissa alettiin käyttää termiä ”corporate social responsibility” (CSR), kun tarve kapitalismin inhimillistämiseen syntyi. Taloustieteilijät Yhdysvalloissa alkoivat kehittämään erilaisia CSR-malleja yritysten laajemmasta vastuusta.²³

Vasta 1950-luvulla kirjallisuudessa käsiteltiin ensimmäisen kerran ajatusta yritysvastuun sisältämien velvollisuuksien määrittelemisestä.²⁴ Yritysvastuun aihetta käsittelevän kirjallisuuden alku voidaan katsoa lähteneen Howard R. Bowenin julkaisusta ”Social Responsibilities of the Businessman”, joka julkaistiin vuonna 1953. Bowenin lähtökohtana oli uskomus siitä, että suurimmat yritykset tuolloin olivat elintärkeitä vallan ja päätöksenteon keskuksia ja että näiden yritysten toiminta vaikutti monin tavoin kansalaisten elämään. Bowenin esittämistä kysymyksistä yksi tärkein nousee esiin: ”Mitä vastuuta yhteiskunnalle liikemiesten voidaan kohtuudella odottaa ottavan?”²⁵ Bowen oli yksi ensimmäisiä, joka muotoili yritysvastuun käsitettä. Hän esitti ensimmäisen määritelmän seuraavasti: ”Se (yritysvastuu) viittaa liikemiesten velvollisuuksiin noudattaa niitä käytäntöjä, tehdä päätöksiä tai noudattaa niitä toimintalinjoja, jotka ovat toivottavia tavoitteiden ja yhteiskunnan arvojen kannalta.”²⁶ Bowenin varhaisen ja urauurtavan työn vuoksi Carroll on esittänyt, että Howard Bowenia pitäisi kutsua ”yritysten sosiaalisen vastuun isäksi.”²⁷

1950-luvulta on lopulta vain vähän näyttöä yritysvastuuajattelusta, mutta 1960-luvulla yritysvastuun merkitys kasvoi. 1960-luvulla monet tutkijat yrittivät määritellä yritysvastuun tarkemmin.²⁸ Yksi näkyvimmistä ja vaikuttavimmista tutkijoista tuona aikana oli Keith Davis, joka myöhemmin kirjoitti aiheesta laajemmin yritys- ja yhteiskuntaoppikirjoissaan.²⁹ Davis esitti yritysten sosiaalisen vastuun määritelmän seuraavasti: ”Yrittäjät tekevät päätöksiä ja

²² Pentikäinen 2018, s. 5.

²³ Pentikäinen 2018, s. 5.

²⁴ Latapi Agudelo – Johannsdottir – Davidsdottir 2019, s. 3.

²⁵ Carroll 2008, s. 25.

²⁶ Bowen 2013, s. 6.

²⁷ Carroll 2008, s. 25.

²⁸ Carroll 2008, s. 27.

²⁹ Carroll 2008, s. 27.

toimia syistä, jotka ovat ainakin osittain ulkopuolisia yrityksen välittömän taloudellisen tai teknisen edun ulkopuolella.” Davisin mukaan sosiaalinen vastuu pitäisi nähdä johtamisen yhteydessä. Hän totesi myös, että jotkin sosiaalisesti vastuulliset liiketoimintapäätökset voidaan perustella siten, että niillä on hyvät mahdollisuudet tuoda yritykselle pitkän aikavälin taloudellista hyötyä, mikä palkitsee yrityksen sen sosiaalisesti vastuullisesta näkökulmasta.³⁰ Kyseinen näkemys hyväksyttiin yleisesti 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla. Davisin panos yritys vastuun varhaisiin määrittelyihin oli niin tärkeä, että häntä tulisi Carrollin mukaan pitää Howard Bowenin lisäksi toisena ”yritysvastuun isänä”.³¹ 1970-luvulla luotiin yrityksiä, joita pidetään tänä päivänä tunnetuimpina yrityksinä yritys vastuun osalta. Esimerkiksi Ben & Jerry’s, joka perustettiin 1978 Yhdysvalloissa ja Body Shop, joka perustettiin 1976 Isossa-Britanniassa. Nämä yritykset vastasivat uusiin yhteiskunnallisiin odotuksiin virallistamalla ja integroimalla käytäntöjä, jotka kohdistuivat sen ajan sosiaalisiin kysymyksiin.³²

Morrell Heald julkaisi 1970-luvulla kirjan ”The Social Responsibilities of Business: Company and Community, 1900-1960.” Kirjassa hän totesi olevansa huolissaan sosiaalisen vastuun ajatuksesta ”sellaisena kun liikemiehet ovat sen määrittäneet ja kokeneet”. Hän jatkaa, että ”liikemiesten sosiaalisen vastuun käsitteen merkitystä on viimein etsittävä varsinaisesta politiikasta, johon he liittyivät”.³³ Keith Davis taas määritteli yritysten sosiaalisen vastuun vuonna 1973 seuraavasti: ”Tässä keskustelussa se (CSR) tarkoittaa yrityksen pohdintaa ja vastausta asioihin, jotka ylittävät yrityksen kapeita taloudellisia, teknisiä ja oikeudellisia vaatimuksia.”³⁴

1980-luvulla yritys vastuun määritelmien kehittämisen sijaan yritys vastuuta tutkittiin laajemmin. Lisäksi erilaisia kirjoituksia vaihtoehtoisista tai toisiaan täydentävistä käsitteistä ja teemoista julkaistiin. Teemoihin kuului muun muassa yritysten sosiaalinen reagointikyky, yritysten sosiaalinen suorituskyky, yleinen politiikka ja liiketoimintaetiikka.³⁵ Thomas M. Jones määritteli yritys vastuun 1980-luvulla seuraavasti: ”Yritysten yhteiskuntavastuu on käsitys siitä, että yrityksillä on velvollisuus muihinkin yhteiskunnan ryhmiin kuin

³⁰ Davis 1960, s. 70.

³¹ Carroll 2008, s. 27.

³² Latapi Agudelo – Johannsdottir – Davidsdottir 2019, s. 6.

³³ Carroll 2008, s. 28 (Heald 1970, s. xi).

³⁴ Davis 1973, s. 312.

³⁵ Carroll 2008, s. 34.

osakkeenomistajiin ja laissa ja ammattiyhdistyssopimuksissa määrättyjen ryhmien lisäksi. Tämän määritelmän kaksi puolta ovat kriittisiä. Ensinnäkin velvoite on hyväksyttävä vapaaehtoisesti; käyttäytyminen, johon lain tai ammattiliittosopimuksen pakottavat voimat vaikuttavat, ei ole vapaaehtoista. Toiseksi velvoite on laaja, ja se ulottuu perinteisen osakkeenomistajien velvollisuuden lisäksi muihin yhteiskunnallisiin ryhmiin, kuten asiakkaisiin, työntekijöihin, tavarantoimittajiin ja naapuriyhteisöihin.”³⁶

1990-luvulla tapahtui hyvin vähän muutoksia yritys vastuun käsitteen kehityksessä. Tosin, kansainvälinen näkökulma yritys vastuuseen ja kestävään kehitykseen muuttui. Tähän vaikutti merkittävät kansainväliset tapahtumat, kuten Euroopan ympäristökeskuksen luominen (1990) ja YK:n huippukokous Rio de Janeirossa, joka johti Rion julistukseen, Agenda 21:n hyväksymiseen ja YK:n ilmastosuojelun puitesopimukseen (1992). Kyseisten kansainvälisten sopimusten hyväksyminen symboloi kansainvälistä pyrkimystä kohti kestävää kehitystä.³⁷

Vuonna 1999 yritys vastuun sai maailmanlaajuisesta huomiota, kun silloinen YK:n pääsihteeri piti puheen Maailman talousfoorumissa. Puheessaan hän ehdotti yhteistyötä yritysjohtajien ja YK:n välillä ”käynnistämään yhteisten arvojen ja periaatteiden sopimuksen, joka antaa globaaleille markkinoille ihmiskasvat.”³⁸ Tästä syntyi YK:n Global Compact, joka käynnistettiin heinäkuussa 2000.³⁹ 2000-luvulla ei niinkään painotettu yritys vastuun käsitteen ja merkityksen teoreettista panosta, vaan enemmänkin teoreettista tutkimusta. Kiinnostuksen kohteet siirtyivät yritys vastuusta siihen liittyviin muihin aiheisiin, kuten sidosryhmäteoriaan, liike-etiikkaan ja kestävään kehitykseen. 2000-luvusta on tällä hetkellä vielä vaikeaa tehdä laajoja yleistyksiä. Ajan täytyy kulua, ennen kuin näin voidaan tehdä.⁴⁰

Yritys vastuun historiasta ilmenee, että huomio kiinnittyi aiemmin pitkälti yritys vastuun sosiaaliseen ja taloudelliseen ulottuvuuteen, mutta viime vuosina yritys vastuussa ympäristö vastuun on noussut selvästi esiin. Taustalla ympäristö vastuun painottumiseen ovat uudenlaiset kestävyys haasteet ja ympäristö muutokset. Myös sidosryhmien odotukset yrityksiltä ovat muuttuneet ilmaston muutoksen myötä. Yritys vastuun on nyt hyvin erilaista kuin kymmeniä

³⁶ Carroll 2008, s. 34 (Jones 1980, s. 59-60).

³⁷ Latapi Agudelo – Johansdottir – Davidsdottir 2019, s.7.

³⁸ United Nations 1999.

³⁹ Agudelo Latapi – Johansdottir - Davidsdottir 2019, s. 9.

⁴⁰ Carroll 2008, s. 39.

vuosia sitten ja seuraavassa luvussa perehdytään yritys vastuuseen sellaisena, kuin se tänä päivänä on.

2.1.3 Yritysvastuu nykypäivänä

Yritysvastuulla on nykyään huomattava rooli liiketoiminnassa ja siitä on hiljalleen tulossa liiketoiminnan perusedellytys.⁴¹ Yritykset ja valtiot ovat heränneet siihen, että päästöjä ja muita haitallisia ympäristövaikutuksia on vähennettävä. Yrityksiltä vaaditaan vastuullisuutta ja vaatimusten taustalla ovat suuret globaalit muutokset. Sidosryhmiltä on tullut lisääntyviä yrityksiin kohdistuvia odotuksia ratkaista kestävyysongelmia. Näitä odotuksia ovat lisänneet muun muassa yritysten vallan kasvaminen yhteiskunnassa ja talouden globalisaatio. Yhteiskunta on verkottunut eikä yrityksiä nähdä enää pelkästään talouden toimijoina, vaan niitä arvioidaan laajempina sosiaalisina toimijoina. Yritykset aiheuttavat vakavia haittoja ympäristölle ja ihmisten tietämys ympäristökysymyksistä on vahvistunut. Odotuksia yritysten toiminnan läpinäkyvyydelle on vauhdittanut myös viestintäteknologian kehittyminen, joka mahdollistaa paremmin yritystoiminnan seuraamista esimerkiksi median toimesta.⁴²

Yritysvastuun odotukset ja vaatimukset ovat vahvistuneet sitovan sääntelyn kautta erityisesti suurten yritysten osalta, mutta nykyään toimialasta riippumatta myös keskisuurten ja pienten yritysten täytyy osoittaa vastuullisuutta. Vastuullisuuden osoittamisella yritykset takaavat paremmin itsellensä markkinoilla pärjäämisen ja sidosryhmien ja yhteiskunnan hyväksynnän saamisen. Yritysvastuu määrittyy yrityksiä sitovien lakien vaatimuksia parempana toimintana, joten vastuulliset yritykset ovat asettaneet itsellensä kunnianhimoisempia tavoitteita, kuin sitova sääntely vaatii.⁴³

Nykyajan riskiyhteiskunnassa yrityksen maine ja identiteetti arvioidaan entistä enemmän kansalaisyhteiskunnan arvojen pohjalta.⁴⁴ Tähän liittyy aiemmin mainittu legitimitteeririski, eli se, että yritys vastuun laiminlyöminen voi johtaa legitimitteetin heikkenemiseen.⁴⁵ Yrityksen maineen tulisi perustua totuuteen ja se rakennetaan tekemällä vastuullisia tekoja ja ottamalla

⁴¹ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 5.

⁴² Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 5.

⁴³ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 4.

⁴⁴ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 5.

⁴⁵ Ristaniemi 2020, s. 4.

vastuu virheistä.⁴⁶ Erityisesti nuorten työntekijöiden odotukset työnantajasta ovat muuttuneet huomattavasti ja he vaativat monesti vastuullisuutta.⁴⁷ Yritysvastuun toteuttaminen luo hyvän maineen ja tätä kautta hyvää työnantajamielikuvaa.⁴⁸ Yritysvastuussa on olennaista se, ettei se jää viherpesuksi.⁴⁹ Yritykset käyttävät viherpesua vaikuttaakseen vastuullisilta. Viherpesu on kuluttajien harhaanjohtamista yrityksen ympäristönsuojelun tasosta tai tuotteen tai palvelun ympäristöhyödyistä.⁵⁰ Myös viherpesun määritelmiä on monia, mutta edellä mainittu määritelmä kiteyttää hyvin sen, mitä viherpesu todellisuudessa on. Yritysvastuu täytyy integroida liiketoiminnan ytimeen, jotta yritystoiminta on aidosti vastuullista.⁵¹

Viime vuosina on myös arvioitu lainsäädännön tarvetta yritysvastuulle, jotta yrityksiä voitaisiin painostaa vastuullisuuteen ja jotta vastuullisuuden laiminlyönneistä seuraisi konkreettisia seuraamuksia. Kuten aiemmin mainittiin, yritysvastuu perustuu suurimmaksi osaksi vapaaehtoisuuteen ja itsesääntelyyn, mutta viime vuosina on laadittu myös sitovaa sääntelyä. Esimerkiksi tietyt maat, kuten Ranska, ovat säätäneet yritysvastuulakeja. Myös EU-tasolla on olemassa sääntelyä yritysvastuusta ja lisää sääntelyä on tulossa. Näihin perehdytään tarkemmin seuraavassa luvussa.

2.2 Nykyinen yritysvastuusääntely

2.2.1 YK:n periaatteet

Tässä luvussa tarkastellaan olemassa olevaa yritysvastuusääntelyä, sekä lyhyesti tulevaa sääntelyä. Tulevaan sääntelyyn syvennytään neljännessä luvussa. YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat periaatteet (UNGP) ovat keskeisimpiä ohjeistuksia koskien yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia. Periaatteissa on kolme peruspilaria, niin sanottu ”suojele – kunnioita – korjaa” -kehys.⁵² Ensimmäisenä on valtion velvollisuus suojella ihmisoikeuksia, eli valtioiden on kansallisella tasolla huolehdittava siitä, että yritystoimintaa säätelevä lainsäädäntö turvaa ihmisoikeuksien toteutumisen, ja valtiot vastaavat siitä, että lainsäädäntö

⁴⁶ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 28.

⁴⁷ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 5.

⁴⁸ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019 s. 28.

⁴⁹ Pentikäinen 2018, s. 11.

⁵⁰ Delmas – Burbano 2011, s. 64.

⁵¹ Pentikäinen 2018, s. 11.

⁵² Työ- ja elinkeinoministeriö 2013.

myös käytännössä toteutuu. Toinen peruspilari on yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia.⁵³ Yritysten tulee siis välttää loukkaamista ihmisoikeuksia omassa toiminnassaan. Kyseinen vastuu ulottuu myös liikesuhteisiin. Yritysten edellytetään täyttävän huolellisuusvaatimuksen varmistessaan, ettei niiden toiminnassa loukata ihmisoikeuksia. Kolmas peruspilari on ihmisoikeusloukkausten uhrien mahdollisuus saada suojelua ja hyvitystä, jossa vastuulliset tahot ovat sekä valtiot että yritykset. Periaate pitää sisällään sekä oikeusturvamekanismit että muut mahdolliset hyvitysjärjestelmät.⁵⁴

Edellä mainitut periaatteet ovat hyvin keskeisiä ohjeistuksia koskien ihmisoikeuksia, mutta ne keskittyvät selkeästi enemmän ihmisoikeuksiin kuin ympäristövastuuseen. Seuraavat periaatteet koskevat nimenomaisesti yritysten ympäristövastuuta ja ne ovat YK:n Global Compactin (UNGC) kymmenen periaatetta. YK:n Global Compact on YK:n vuonna 2000 käynnistämä yritys vastuualoite. Hyödyntämällä Global Compactin kymmentä periaatetta ja YK:n kestävän kehityksen tavoitteita, YK:n Global Compact edistää ja kehittää yritysten sosiaalista, ekologista ja taloudellista vastuullisuutta. YK:n Global Compact on tällä hetkellä maailman suurin yritys vastuualoite, jonka avulla YK haastaa yrityksiä edistämään liiketoiminnassaan muun muassa ihmisoikeuksien kunnioittamista ja ympäristön suojelemista. Aloitteeseen on sitoutunut yli 13000 yritystä ja yli 3000 muuta toimijaa yli 160 eri maasta.⁵⁵

YK:n Global Compactin kymmenen periaatetta ovat seuraavat:

1. Yritysten tulisi tukea ja kunnioittaa kansainvälisesti julistettujen ihmisoikeuksien suojelua; ja
2. Varmistaa, etteivät he osallistu ihmisoikeusloukkauksiin.
3. Yritysten tulisi tukea yhdistymisvapautta ja työehtosopimusneuvotteluoikeuden tosiasiallista tunnustamista,
4. Kaikenlaisen pakkotyön poistamista,
5. Lapsityövoiman tehokasta poistamista; ja
6. Työhön ja ammattiin liittyvän syrjinnän poistamista.
7. Yritysten tulisi tukea ennalta varautuvaa lähestymistapaa ympäristöhaasteisiin,
8. Tehdä aloitteita suuremman ympäristövastuun edistämiseksi; ja

⁵³ United Nations Human Rights 2011.

⁵⁴ Työ- ja elinkeinoministeriö 2013.

⁵⁵ Global Compact Network Finland.

9. Yritysten tulee kannustaa ympäristöystävällisten teknologioiden kehittämistä ja levittämistä.
10. Yritysten tulisi torjua korruptiota sen kaikissa muodoissa, kiristys ja lahjonta mukaan lukien.⁵⁶

Periaatteet 1-6 liittyvät yritysvastuun ihmisoikeus ulottuvuuteen ja periaate kymmenen koskee korruption torjuntaa. Nämä ovat hyvin tärkeitä periaatteita, joita kaikkien yritysten tulisi noudattaa toiminnassaan. Tämän tutkielman kannalta keskeisimmät periaatteet ovat kuitenkin ympäristövaikutuksiin liittyvät periaatteet, eli 7, 8 ja 9. Periaatteen 7 mukaan yritysten tulisi tukea ennalta varautuvaa lähestymistapaa ympäristöhaasteisiin. Varotoimiin kuuluu riskien arvioinnin, riskienhallinnan ja riskiviestinnän systemaattinen soveltaminen. Päättäjien on noudatettava varovaisuutta, kun on perusteltua syytä epäillä vahinkoa. Liiketoiminnan näkökulmasta avain kyseiseen lähestymistapaan on ajatus ennaltaehkäisystä, ei korjaamisesta.⁵⁷

Periaatteen 8 mukaan yritysten tulisi tehdä aloitteita suuremman ympäristövastuun edistämiseksi. Luvussa 30 agendassa 21 todetaan, että: ”yritysten ja teollisuudenalojen tulisi lisätä itsesääntelyä asianmukaisten sääntöjen, peruskirjojen ja aloitteiden ohjaamana kaikkiin liiketoimintasuunnitteluun ja päätöksenteon osa-alueisiin sekä edistää avoimuutta ja vuoropuhelua työntekijöiden ja yleisön kanssa.”⁵⁸ Rion julistuksessa todetaan, että elinkeinonharjoittajalla on velvollisuus varmistaa, että sen omassa toiminnassa ei aiheudu ympäristöhaittoja. Tämä tavoite on hyödyllinen yrityksille, koska puhtaat ja tehokkaat prosessit lisäävät tuottavuutta, mikä tarkoittaa myös alhaisempia kustannuksia. Lisäksi verokannustimet ja lupaohjelmat hyödyttävät vastuullisia yrityksiä.⁵⁹

Periaatteen 9 mukaan yritysten tulee kannustaa ympäristöystävällisten teknologioiden kehittämistä ja levittämistä. Ympäristöystävällisten teknologioiden tulee muun muassa suojella ympäristöä, olla vähemmän saastuttavia ja käyttää resursseja kestävämmällä tavalla. Teknologian innovaatiot luovat uusia liiketoimintamahdollisuuksia yrityksille ja auttavat lisäämään yritysten kilpailukykyä.⁶⁰

⁵⁶ United Nations Global Compact a.

⁵⁷ United Nations Global Compact b.

⁵⁸ United Nations 1992, kohta 30.26.

⁵⁹ United Nations Global Compact c.

⁶⁰ United Nations Global Compact d.

YK:n jäsenmaat hyväksyivät vuonna 2015 kestävän kehityksen agendan, jonka tavoitteena on vuoteen 2030 mennessä poistaa äärimmäinen köyhyys, parantaa hyvinvointia ja koulutusta, vähentää eriarvoisuutta, vauhdittaa talouskasvua ja torjua ilmastonmuutosta. Toimintaohjelman keskiössä on 17 kestävän kehityksen tavoitetta. Nämä tavoitteet ovat englanniksi ”Sustainable Development Goals”, eli lyhennettynä SDG. Keskeisimmät tavoitteet, jotka liittyvät ympäristöön ovat puhdas vesi ja sanitaatio, edullinen ja puhdas energia, ilmastoteot, vedenalainen elämä ja maanpäällinen elämä. Vuosittainen korkean tason kestävän kehityksen poliittinen foorumi toimii YK:n keskeisenä foorumina kestävän kehityksen tavoitteiden seurannassa ja arvioinnissa.⁶¹ Kestävän kehityksen tavoitteet toimivat tällä hetkellä vastuullisuuden ohjenuorana.⁶²

YK:n Global Compactin periaatteet eivät ole sitovia. Global Compact ei valvo yritysten käyttäytymistä, vaan se on suunniteltu saamaan aikaan muutosta ja edistämään yritysten kestävästä kehityksestä sekä innovatiivisia ratkaisuja.⁶³ SDG periaatteet eivät myöskään ole oikeudellisesti sitovia. Mattera ja Ruiz-Morales ovat tehneet aiheesta mielenkiintoista tutkimusta. Tutkimuksessa Mattera ja Ruiz-Morales ovat osoittaneet, että ympäristöalalla tietyillä SDG- ja UNGC-periaatteilla on selkeä rakenne ja johtamismalli. Nämä edistävät yritysten ymmärrystä tuloksista, toimista ja palautteista sidosryhmiltä, mikä voi auttaa yritystä suunnittelemaan tehokkaita menettelytapoja. Tutkimus osoittaa myös sen, että ensimmäisen vuosikymmenen aikana implementoidun UNGC johtamismallin täytäntöönpano ei auta yrityksiä riittävästi ymmärtämään tuloksia ja saamaan sellaisen käsityksen, joka vastaa tutkimuksen neljän pääalueen tuloksia. Neljä pääaluetta tutkimuksessa ovat työvoima, ihmisoikeudet, ympäristö ja korruption torjunta.⁶⁴ Johtamismallin toteutus ei korreloi yrityksen käsityksen ja suorituskyvyn kanssa. Tutkimuksen lopussa todetaan, että yritysten on otettava huomioon, että yritys vastuuta koskevien toimien tulisi koskea kaikkia pääalueita. Lisäksi, vaikka kansainvälistyminen voi edistää liiketoiminnan monipuolistamista ja kasvumahdollisuuksia, yritysten yritys vastuukäytäntöjen implementointi edellyttää

⁶¹ United Nations Department of Economic Social Affairs.

⁶² Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s.2.

⁶³ United Nations Global Compact e.

⁶⁴ Mattera – Ruiz-Morales 2020, s. 260.

lisähuomiota luodakseen tilanteen, josta kaikki hyötyvät ja pitkän aikavälin kestävän liiketoiminta kehittyi.⁶⁵

2.2.2 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

OECD:n toimintaohjeet sisältävät valtioiden suosituksia monikansallisille yrityksille, jotka toimivat niissä valtioissa, joissa toimintaohjeet on hyväksytty. Toimintaohjeet sisältävät vapaaehtoisuuteen perustuvat periaatteet ja normit sovellettavien lakien ja kansainvälisten standardien mukaiselle vastuulliselle liiketoiminnalle. Toimintaohjeet ovat vastuullista liiketoimintatapaa koskeva kattava säännöstä, jota monet valtiot ovat sitoutuneet edistämään. Niiden tavoitteena on saada yritykset edistämään taloudellista, ekologista ja sosiaalista panosta kestäväan kehitykseen.⁶⁶

Yritysten tulisi muun muassa kansainvälisten sopimusten ja periaatteiden mukaisesti pyrkiä suojelemaan ympäristöä ja kansanterveyttä sekä edistää kestäväan kehityksen päämääriä. Yritysten tulisi kerätä ja arvioida toimintansa ympäristö- ja terveysvaikutuksia sekä parantaa ympäristönsuojelun tasoa ja luonnonvarojen käyttöä. Mitattavissa olevia tavoitteita tulisi asettaa ja tavoitteiden saavuttamista tulee seurata ja todentaa.⁶⁷ Ohjeiden mukaan yritysten tulisi myös antaa julkisuuteen tietoja niiden mahdollisista ympäristö-, terveys- ja turvallisuusvaikutuksista. Tähän voi sisältyä myös raportointia ympäristönsuojelun edistyksestä. Yritysten tulisi ennakoida ja lieventää ympäristövaikutuksia, sekä pyrkiä parantamaan ympäristönsuojelun tasoa sekä omassa toiminnassaan, että toimitusketjuissaan.⁶⁸ OECD:n toimintaohjeet ovat keskeisiä ohjeita yritysvastuulainsäädännössä. Ne ovat vaikuttaneet merkittävästi esimerkiksi EU-tason yritysvastuusäntelyyn, jota käsitellään seuraavassa alaluvussa.

2.2.3 EU-säätely

EU:n yritysvastuusäntely on kehittynyt vuosien varrella entistä enemmän vapaaehtoisesta säntelystä sitovaan säntelyyn päin. Komission mukaan yritysvastuu on yritysten vastuuta

⁶⁵ Mattera – Ruiz-Morales 2020, s. 261.

⁶⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, s. 3.

⁶⁷ Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, s. 25.

⁶⁸ Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, s. 26.

yhteiskunnallisista vaikutuksistaan.⁶⁹ Komissio edistää yritysvastuuta EU:ssa ja kannustaa yrityksiä noudattamaan kansainvälisiä suuntaviivoja ja periaatteita. EU:n politiikka perustuu sen vuonna 2011 uudistettuun yritysten sosiaalisen vastuun strategiaan, jonka tavoitteena on yhdenmukaistaa eurooppalaiset ja maailmanlaajuiset lähestymistavat yritysvastuuseen. Strategiassa korostetaan, kuinka tärkeää on lisätä yritysvastuun näkyvyyttä ja levittää hyviä käytäntöjä sisällyttämällä yritysvastuu koulutukseen ja tutkimukseen. Strategia parantaa myös itse- ja yhteissäätelyprosesseja sekä yritysten sosiaalisten ja ympäristötietojen julkistamista.⁷⁰ Yritysvastuun edistämiseksi komissio myös hyödyntää kansainvälisesti tunnustettuja periaatteita ja ohjeistoja. Näitä ovat muun muassa YK:n liike-elämän ja ihmisoikeuksien perusperiaatteet, ISO 26000 -yhteiskuntavastuustandardi, OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, YK:n kymmenen Global Compact periaatetta sekä Kansainvälisen työjärjestön ILO:n kolmenkeskinen julistus monikansallisten yritysten ja sosiaalipolitiikan periaatteista.⁷¹ Strategian jälkeen komissio julkaisi maaliskuussa 2019 yksiköiden valmisteluasiakirjan (staff working document). Siinä annetaan yleiskatsaus komission ja Euroopan ulkosuhdehallinnon (EUH) edistymisestä yritysvastuun täytäntöönpanossa.⁷²

Yritysvastuuta säännellään EU:ssa tietyiltä osin myös Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivillä 2014/95/EU muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tietojen julkistamisesta.⁷³ Direktiivin mukaan Euroopan unionissa julkistettavien muiden kuin taloudellisten tietojen yhdenmukaistamiseksi tiettyjen suurten yritysten olisi laadittava muita kuin taloudellisia tietoja koskeva selvitys, joka sisältää tietoja liittyen ympäristöön, sosiaalisiin näkökohtiin ja työntekijöihin, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen, korruption torjuntaan ja lahjontaan. Selvityksen täytyisi sisältää kuvaus näihin liittyvistä toimintaperiaatteista, tuloksista ja riskeistä, ja tämä kuvaus olisi sisällytettävä asianomaisen yrityksen toimintakertomukseen. Tiedot yrityksen soveltamista asianmukaisen huolellisuuden prosesseista myös alihankintaketjujen osalta olisi sisällytettävä selvitykseen, jotta todellisia ja mahdollisia haittavaikutuksia voidaan tunnistaa, lieventää ja estää. Jos yritys antaa erillisen

⁶⁹ Euroopan Komissio a.

⁷⁰ Euroopan Komissio. Tiedonanto KOM/2011/0681 lopullinen.

⁷¹ Euroopan Komissio. Tiedonanto KOM/2011/0681 lopullinen.

⁷² European Commission SWD(2019)143.

⁷³ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/95/EU, annettu 22 päivänä lokakuuta 2014, neuvoston direktiivin 2013/34/EU muuttamisesta tietyiltä suurilta yrityksiltä ja konserneilta edellytettävien muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tietojen julkistamisen osalta ETA:n kannalta merkityksellinen teksti.

kertomuksen liittyen samaan tilikauteen ja jossa on vastaavanlainen sisältö, jäsenvaltio voi vapauttaa tämän direktiivin soveltamisalaan kuuluvat yritykset velvoitteesta laatia muita kuin taloudellisia tietoja koskeva selvitys.

Jos yritys vaaditaan laatimaan edellä mainittu selvitys, siihen olisi sisällytettävä yksityiskohtaiset tiedot yrityksen toiminnan vaikutuksista ympäristöön sillä hetkellä sekä ennakoitavissa olevat vaikutukset. Tarvittaessa selvitykseen täytyisi sisällyttää myös tiedot uusiutuvien ja/tai uusiutumattomien energiamuotojen käytöstä, kasvihuonepäästöistä sekä veden käytöstä ja ilman saastumisesta. Tiedot koskien sosiaalisia näkökohtia ja työntekijöitä voivat liittyä muun muassa Kansainvälisen työjärjestön tärkeimpien yleissopimusten täytäntöönpanoon tai sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen. Ihmisoikeuksista selvityksessä voitaisiin yksinkertaisesti antaa tietoja ihmisoikeusloukkausten ehkäisemisestä. Kyseistä direktiiviä sovelletaan vain suuriin yrityksiin, jotka ovat yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, joissa on keskimäärin yli 500 työntekijää. Jäsenvaltiot voivat kuitenkin vaatia myös muilta kuin direktiivin soveltamisalaan kuuluvilta yrityksiltä kyseisten tietojen julkistamista.

Euroopan komissio on myös julkaissut vuonna 2019 Euroopan vihreän kehityksen ohjelman.⁷⁴ Sen tavoitteena on tehdä EU:sta muun muassa resurssitehokas ja kilpailukykyinen talous. Ohjelman kolme keskeistä tavoitetta ovat seuraavat: 1) EU:ssa ei enää aiheuteta kasvihuonekaasujen nettopäästöjä vuoteen 2050 mennessä, 2) talouskasvu on erotettu resurssien käytöstä ja 3) ketään ihmistä eikä mitään aluetta jätetä jälkeen muista. Ohjelman mukaan Euroopasta halutaan tehdä ilmastoneutraali vuoteen 2050 mennessä. Euroopan komissio ehdotti eurooppalaista ilmastolakia, jotta tästä tavoitteesta voitaisiin tehdä oikeudellisesti sitova. Kyseisen lain tavoitteena on varmistaa, että kaikki EU:n käytännöt edistävät tätä tavoitetta.⁷⁵ Siinä myös asetetaan kasvihuonepäästöjen nettovähennystavoite, joka on vähintään -55 % vuoteen 2030 mennessä verrattuna vuoden 1990 tasoihin. Vihreän kehityksen ohjelmassa tuodaan ilmi, että ilmastonmuutos on maailmanlaajuinen uhka, mikä tarkoittaa sitä, että sen torjuminen edellyttää maailmanlaajuisia toimia. Näin ollen EU pyrkii aktiivisesti saamaan kansainvälisiä yhteistyökumppaneitaan mukaan ilmastotoimiin esimerkiksi Pariisin sopimuksen kautta. Kyseinen ohjelma vaikuttaa yrityksiin monella tavalla. Ohjelman tavoitteiden asettaminen auttaa teollisuudenaloja kehittämään innovatiivisia

⁷⁴ Euroopan Komissio b.

⁷⁵ Euroopan Komissio c.

ilmastoneutraaleja teknologioita.⁷⁶ Ohjelmassa komissio myös ehdottaa järjestelmää, jossa yritykset sellaisista maista, joissa sovelletaan lievempiä ilmastosääntöjä, joutuisivat maksamaan hinnan hiilestä, kun ne tuovat tuotteitaan EU:hun.⁷⁷ Ohjelmassa on myös innovaatorahasto, jolla tuetaan muun muassa yritysten ja pk-yritysten investointeja puhtaaseen energiaan.⁷⁸

Euroopan komissio julkaisi 23.2.2022 lainsäädäntöehdotuksen EU:n yritys vastuulainsäädännöstä, eli yrityksen kestävydestä ja asianmukaisesta huolellisuudesta. Kyseisellä huolellisuusvelvoitetta koskevalla lainsäädännöllä edistettäisiin ympäristönsuojelua, ihmisoikeuksien kunnioittamista ja luotaisiin tasapuoliset toimintaedellytykset yrityksille. Lainsäädännöllä pyritään siihen, että EU:ssa toimivat yritykset kunnioittaisivat ihmisiä ja ympäristöä arvoketjujensa kaikissa vaiheissa.⁷⁹ Tätä lainsäädäntöehdotusta tarkastellaan tarkemmin luvussa 4.1.1.

2.2.4 Suomen yritys vastuusäätely

Suomessa ei tällä hetkellä ole yritys vastuulakia, mutta kansallisesta lainsäädännöstä löytyy kuitenkin säännöksiä, jotka koskevat yritysten ympäristövastuuta. Ympäristölainsäädännön mukaan yrityksillä on velvollisuus huolehtia ympäristönsuojelusta toiminnassaan ja olla tietoisia toimintansa aiheuttamista ympäristövaikutuksista. Varovaisuusperiaate, saastuttaja maksaa -periaate ja ulkoiskustannusten sisäistäminen ovat kolme keskeistä periaatetta, jotka ovat ohjanneet ympäristölainsäädännön kehitystä.⁸⁰

Varovaisuusperiaatteen mukaan täydellisen tieteellisen näytön puuttuminen ei saa johtaa ympäristönsuojelutoimista pidättäytymiseen. Saastuttaja maksaa -periaatteen mukaan se, joka on aiheuttanut negatiivisen ympäristövaikutuksen, on myös ensisijaisesti vastuussa sen korjaamisesta. Ulkoiskustannukset ovat kustannuksia, jotka aiheutuvat yrityksen toiminnan

⁷⁶ Euroopan Komissio 2021, s.1.

⁷⁷ Euroopan Komissio d.

⁷⁸ Euroopan Komission tiedonanto COM/2021/550 lopullinen., Komission tiedonanto Euroopan Parlamentille, Neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle Valmiina 55:een: Vuoden 2030 ilmastotavoitteesta totta matkalla kohti ilmastoneutraaliutta.

⁷⁹ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71 lopullinen., Ehdotus Euroopan Parlamentin ja Neuvoston direktiivi yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 muuttamisesta.

⁸⁰ Harmaala – Jallinoja 2012 s. 204.

seurauksena, mutta joita yritys ei vielä maksa. Ne ovat aiheutuneet jostakin tuotteen tai palvelun ympäristöhaitoista, mutta haittojen kustannuksia ei ole sisällytetty tuotteen tai palvelun myyntihintaan, joten ne päätyvät ulkopuolisten maksettaviksi.⁸¹

Kansallisista laeista muun muassa perustuslaki (1999/731), ympäristönsuojelulaki (2014/527) ja jätelaki (2011/646) on sellaisia, joista löytyy säännöksiä, jotka voidaan yhdistää yritysvastuuseen. Lisäksi kirjanpitolakiin (1997/1336) on sisällytetty EU:n muun kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevan direktiivin tavoitteet. Perustuslain 20§:ssä säädetään ympäristövastuusta seuraavasti: ”Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.” Tästä säännöksestä käy ilmi, että vastuu ympäristöstä kuuluu kaikille, myös yrityksille. Säännöksen toteutuminen edellyttää, että eri tahot, kuten viranomaiset, yksilöt ja yritykset, tekevät yhteistyötä ja pohtivat perustuslaillisia velvollisuuksiaan esimerkiksi luonnonvarojen käytössä.⁸² Ympäristöperusoikeuteen liittyvät velvoitteet eivät kohdistu pelkästään julkiseen vastuuseen, vaan yritysten ja yksilöidenkin on otettava vastuuta.⁸³

Ympäristönsuojelulakia sovelletaan toimintaan, jossa syntyy jätettä ja josta aiheutuu tai saattaa aiheutua ympäristön pilaantumista. Lain tarkoituksena on suojella muun muassa ympäristöä ja edistää luonnonvarojen kestäväää käyttöä. Ympäristönsuojelulain mukainen lupa tarvitaan ympäristön pilaantumisen vaaraa aiheuttavalle toiminnalle. Lupia käsittelevät aluehallintovirastot ja kuntien ympäristönsuojeluviranomaiset. Jos toiminnasta aiheutuu merkittävää välitöntä ympäristön pilaantumista tai välitöntä terveyshaittaa, toiminta voidaan välittömästi keskeyttää valvontaviranomaisen toimesta. Ympäristönsuojelulaki uudistettiin vuonna 2014 ja siinä esimerkiksi tehostettiin ympäristönsuojelun valvontaa.⁸⁴

Jätelain tarkoituksena on edistää luonnonvarojen käytön kestävyttä ja kiertotaloutta, vähentää jätteen määrää ja haitallisuutta, ehkäistä jätteistä ja jätehuollosta aiheutuvaa vaaraa ja haittaa, varmistaa toimiva jätehuolto sekä ehkäistä roskaantumista. Jätelakia sovelletaan tuotteisiin tai

⁸¹ Harmaala – Jallinoja 2012, s. 205.

⁸² Viljanen – Heiskanen – Raskulla – Koivurova – Heinämäki 2014, s. 9.

⁸³ Viljanen – Heiskanen – Raskulla – Koivurova – Heinämäki 2014, s. 10.

⁸⁴ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 59.

toimintaan, joista syntyy jätettä. Käytännössä tämä tarkoittaa kaikkea yritystoimintaa. Jäte, joka syntyy elinkeinotoiminnassa, on pääasiassa kunnan jätehuollon ulkopuolella. Kunta hoitaa ainoastaan asuinkiinteistöissä sijaitsevien liikehuoneistojen tavallista yhdyskuntajätettä vastaavat jätteet. Muiden yritysten tehtävänä on tunnistaa, varastoida ja lajitella toiminnassaan syntyneet jätteet, sekä toimittaa ne asianmukaiseen vastaanottoipaikkaan.⁸⁵

Suomessa on tehty vuonna 2020 oikeudellinen selvitys siitä, millainen yritys vastuulaki voisi olla Suomessa. Selvityksestä käy ilmi, millainen yrityksille lainsäädännössä asetettava asianmukaisen huolellisuuden velvoite voisi olla. Asianmukaisen huolellisuuden periaatteella tarkoitetaan ihmisoikeuksien toteutumiseen tai ympäristöön kohdistuvien haittavaikutusten ehkäisemistä.⁸⁶ Maaliskuussa 2022 Työ- ja elinkeinoministeriö julkaisi arviomuiston asianmukaisen huolellisuuden velvoitteesta, jossa arvioidaan mahdollista kansallista yritys vastuulakia.⁸⁷ Mahdollista kansallista yritys vastuulakia käsitellään tarkemmin luvussa 4.1.2. Siinä tapauksessa, että EU:ssa säädettäisiin yritys vastuulainsäädäntöä aiemmin mainitun direktiiviehdotuksen mukaan, tulisi Suomen saattaa EU-lainsäädäntö osaksi kansallista lainsäädäntöä.

2.2.5 Itsesääntelyn välineitä

On olemassa monenlaisia itsesääntelyn välineitä. Järjestöt ovat luoneet erilaisia ohjeistoja ja kansainvälisiä raportointi- ja sertifiointijärjestelmiä, indeksejä ja standardeja. Tunnetuimpia on reilun kaupan sertifiointimerkki, joka viestii kuluttajille vastuullisuudesta. Sertifiointijärjestelmän tavoitteena on toimia reilujen kaupankäynnin ehtojen mukaan ja vähentää köyhyyttä. Muita itsesääntelyn välineitä ovat muun muassa Global Reporting Initiative (GRI), joka on kehittänyt raportointimalleja organisaatioille sekä International Organization for Standardization, joka on kehittänyt ISO-standardeja.⁸⁸

Ilmastositoumukset ovat myös keskeisiä itsesääntelyn välineitä. Ilmastositoumukset ovat yritysten tekemiä sitoumuksia, jolla yritykset sitoutuvat esimerkiksi vähentämään päästöjään ja tavoittelemaan hiilineutraaliutta.⁸⁹ Hiilineutraalius tarkoittaa toimintaa, jossa ei muuteta

⁸⁵ Liappis – Pentikäinen – Vanhala 2019, s. 60.

⁸⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020.

⁸⁷ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s.9

⁸⁸ Pentikäinen 2018, s. 25.

⁸⁹ Ilmastokumppanit.

ilmakehän hiilipitoisuutta, eli hiilidioksidipäästöjä tuotetaan korkeintaan sen verran kuin niitä voidaan sitoa ilmakehästä hiilinieluihin.⁹⁰ Ilmastositoumukset ovat usein organisaation kehittämiä ja niissä tavoitellaan tiettyä ilmastotavoitetta. Joissain tapauksissa organisaation jäsenenä olevat yritykset määrittelevät ilmastositoumuksen tavoitteet itse. Tavoitteet liittyvät ilmastomuutoksen hillintään ja niitä tehdään usein lähivuosille. Ilmastositoumukset ovat vapaaehtoisia ja niillä yritykset pyrkivät toteuttamaan yritys vastuuta.

Vapaaehtoiset ilmastositoumukset ovat hyvä työkalu yrityksille toteuttaa yritys vastuuta. Ne auttavat yrityksiä asettamaan ilmastotavoitteita ja laatimaan suunnitelmia tavoitteiden saavuttamiseksi. Vuosittaisen raportoinnin vaatimus taas painostaa yrityksiä noudattamaan heidän tekemiään suunnitelmia ja pitämään kiinni sitouksestaan. Ilmastositoumuksilla voidaan myös ennakoida ja varautua tulevaan yritys vastuulainsäädäntöön. Yritys voi saada myös maineensa nostatettua ilmastositoumusten tunnusten käyttämisestä.

Suomessa on erilaisia ilmastositoumuksia, joihin yritykset ovat sitoutuneet. Esimerkiksi vuonna 2019 hyväksytty järjestelmä, Keskuskauppakamarin ilmastositoumus, jonka tunnusta yhteisöt tai yritykset voivat hakea.⁹¹ Yrityksen täytyy asettaa tavoite ja laatia toimenpidesuunnitelma tavoitteen saavuttamiseksi, jotta yritys voi saada käyttöoikeuden ilmastositoumus-tunnukseen. Tunnuksen käyttöoikeus tarkoittaa, että yritys saa käyttää tunnusta yrityksen viestinnässä ja markkinoinnissa. Tunnusta ei kuitenkaan saa käyttää tuotteiden markkinoinnissa. Toimenpidesuunnitelmassa kerrotaan seuraavan viiden vuoden aikana tehtävistä toimenpiteistä ja niiden aikatauluista. Keskuskauppakamarin ilmastositoumuksessa vaadittu tavoite on hiilineutraalius vuoteen 2035 tai viimeistään vuoteen 2040 mennessä. Yritysten täytyy laatia raportti vuosittain ja yritysten päästövähennysten toteutumista seurataan. Keskuskauppakamari on tähän mennessä myöntänyt kymmenisen ilmastositoumus-tunnuksen käyttöoikeudet.⁹²

Kauppakamarin ilmastositoumus on hyvin tuore ilmastositoumus, joten sitoutuneiden yritysten lukumäärä tulee todennäköisesti kasvamaan merkittävästi lähivuosina. Suomessa toimii myös esimerkiksi ilmastokumppanit-verkosto, joka tavoittelee Hiilineutraalia Helsinkiä.⁹³ Yritykset kirjoittavat ilmastositoumuksen yhdessä Helsingin apulaispormestarin kanssa. Kyseisessä

⁹⁰ Euroopan Parlamentti.

⁹¹ Keskuskauppakamari.

⁹² Keskuskauppakamari.

⁹³ Helsingin kaupunki.

ilmastositoumuksessa yritykset määrittelevät itse tavoitteensa ja voivat keskittyä tiettyyn kokonaisuuteen, kuten energiasäästöön. Vaatimuksena on, että tavoitteet ylittävät nykyisen lainsäädännön tason ja tähtäävät nykytilan parantamiseen. Verkostossa on tällä hetkellä mukana yli 80 yritystä. Yritykset ovat sitoutuneet tiettyyn ilmastotavoitteeseen, esimerkiksi hiilineutraalius tiettyyn vuoteen mennessä tai sähkönkulutuksen vähentäminen. Sitoumuksen tehneet yritykset hyötyvät ilmastokumppanuudesta esimerkiksi siten, että ne nostetaan esiin verkkosivuilla ja tiedotteissa. Verkoston sisällä tehdään myös yhteistyötä yritysten kesken. Yritykset esimerkiksi esittelevät toisilleen omia hyviä käytäntöjään vuosittaisessa seminaarissa, jotta edistettäisiin entistä vastuullisempaa yritystoimintaa.⁹⁴

Ympäristöministeriön Green Deal -sopimukset ovat myös keskeisiä ilmastositoumuksia. Green Deal -sopimukset ovat vapaaehtoisia ja niitä solmitaan valtion ja elinkeinoelämän välillä. Sopimuksia solmitaan myös julkisen sektorin kanssa. Sopimuksilla etsitään ratkaisuja muun muassa ilmastohaasteisiin ja luonnonvarojen ylikulutuksen vastaamiseksi Suomessa. Sopimusten avulla tehostetaan tai täydennetään nykylainsäädännön toimeenpanoa. Sopimukset tarjoavat lainsäädäntöön verrattuna joustavamman toimintamallin etsiä uusia ratkaisuja tavoitteiden saavuttamiseksi. Sopimuksissa sitoudutaan tavoitteisiin, joilla tähdätään nopeasti saavutettavissa oleviin ympäristön ja yhteiskunnan kannalta merkittäviin tuloksiin. Green deal -sopimukset ovat osa Suomen kestävä kehityksen toimikunnan yhteiskuntasitoumusta.⁹⁵

Kansainvälisistä ilmastositoumuksista on olemassa esimerkiksi The Climate Pledge. Kyseinen ilmastositoumus kehottaa yrityksiä ja organisaatioita olemaan hiilineutraaleja toiminnassaan vuoteen 2040 mennessä. Sitoumukseseen on tällä hetkellä sitoutunut 201 yritystä ja organisaatiota. Ilmastositoumuksen allekirjoittajat sitoutuvat kolmeen pääasialliseen toiminta-alueeseen, joista ensimmäinen on säännöllinen raportointi. Yritysten täytyy siis mitata kasvihuonepäästöjään ja raportoida niistä säännöllisesti. Toinen toiminta-alue on hiilidioksidipäästöjen poistaminen. Tämän mukaan yritysten täytyy toteuttaa Pariisin ilmastositoumuksen mukaisia hiilidioksidipäästöjen vähentämisstrategioita liiketoiminnan muutosten ja innovaatioiden avulla. Kolmanteen toiminta-alueeseen kuuluu kompensatiot (credible offsets), eli yritysten täytyy neutraloida kaikki jäljellä olevat päästöt ylimääräisillä,

⁹⁴ Helsingin kaupunki.

⁹⁵ Ympäristöministeriö.

mitattavissa olevilla, todellisilla, pysyvillä ja sosiaalisesti hyödyllisillä korvauksilla, jotta hiilineutraalius saavutettaisiin vuoteen 2040 mennessä.⁹⁶

2.2.6 Ranskan yritys vastuulaki

Tässä alaluvussa avataan Ranskan yritys vastuulakia, koska se on ensimmäinen kansallinen yritys vastuulaki EU:ssa ja sitä voidaan siten pitää esimerkillisenä ja ohjaavana yritys vastuusäntelynä. Sen hyväksyminen ajoi Ranskan ja muiden EU-maiden pohtimaan yritys vastuuta ja sen sääntelyä tarkemmin.

Vuonna 2017 Ranskan parlamentti hyväksyi yritys vastuulain, jossa määrätään valvontavelvollisuudesta emoyhtiöille ja alihankkijoille. Kyseinen laki, jota sovelletaan vain Ranskan suurimpiin yrityksiin, pakottaa yritykset arvioimaan ja käsittelemään toimintansa haitallisia vaikutuksia ihmisiin ja maapalloon julkaisemalla vuosittain ”julkiset valppaus”-suunnitelmat (public vigilance), eli tietynlainen valvontasuunnitelma. Suunnitelmaan sisältyy vaikutukset, jotka liittyvät yritysten toimintaan, heidän määräysvallassansa olevien yritysten toimintaan sekä toimittajien ja alihankkijoiden vaikutuksiin, joiden kanssa heillä on vakiintunut kauppasuhte. Suunnitelmaan on sisällytettävä asianmukaiset toimenpiteet vakavien riskien tunnistamiseksi ja ehkäisemiseksi. Siihen on sisällytettävä myös muun muassa menettelyitä, joilla arvioidaan tytäryhtiöiden, alihankkijoiden ja tavarantoimittajien tilannetta sekä seurantajärjestelmä toteutettujen toimenpiteiden seuraamiseksi ja niiden tehokkuuden arvioimiseksi.⁹⁷

Kun yritykset laiminlyövät nämä velvollisuutensa, laki antaa uhreille ja muille asianomaisille osapuolille valtuudet saattaa asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tuomarit voivat määrätä jopa 10 miljoonan euron sakot, jos yritykset eivät julkaise suunnitelmiaan. Jos epäonnistuminen on johtanut vahinkoihin, jotka muuten olisi voitu estää, sakot voivat nousta jopa 30 miljoonaan euroon.⁹⁸

Siitä huolimatta, että laki on suuri saavutus, on väitetty, että lain teksti olisi voinut olla kunnianhimoisempi. Lain soveltamisala on rajallinen, koska se kattaa vain noin 100 suurta yritystä. Todistustaakka on edelleen uhreilla, joilla ei yleensä ole keinoja tavoitella oikeutta.

⁹⁶ The climate pledge.

⁹⁷ European Coalition for Corporate Justice b.

⁹⁸ European Coalition for Corporate Justice a.

Tämä korostaa entisestään suurten yritysten ja väärinkäytettyjen uhrien välistä vallan epätasapainoa. Lisäksi, jos vahinkoja aiheutuu siitä huolimatta, että emoyhtiö on toteuttanut asianmukaisen valvontasuunnitelman, yhtiö ei ole vastuussa. Yrityksen ei tarvitse taata tuloksia, vaan pelkästään todistaa, että se on tehnyt kaikkensa vahingon välttämiseksi.⁹⁹

ECCJ:n mukaan EU:n ja muidenkin maiden pitäisi ottaa mallia Ranskasta. Vaikka Ranska on ensimmäinen maa, joka on hyväksynyt tällaisen sitovan lainsäädännön, kehitys on osa laajempaa liikettä ympäri Eurooppaa.¹⁰⁰ Tällaisen sitovan yritysvastuulain säätäminen voisi auttaa painopisteen siirtymiseen siihen, että yritykset laittaisivat etusijalle ihmisille aiheutuvat riskit yrityksille aiheutuvien riskien sijaan. Itsesääntely ja vapaaehtoiset toimet yritysvastuun kehittämiseksi ovat osoittautuneet riittämättömiksi, joten sitovaa sääntelyä tarvitaan ihmisten ja ympäristön suojelemiseksi sekä vastuullisesti toimivien yritysten kilpailun oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi. Ranskan yritysvastuulaki on tärkeä askel kohti näiden kiireellisten kestävyysongelmien ratkaisemista.¹⁰¹

2.3 Nykysääntelyn riittävyys vastuullisuuden toteuttamisessa

Kansainvälisellä tasolla on tällä hetkellä olemassa runsaasti ohjeita, periaatteita ja suosituksia yritysvastuuseen liittyen. Suurin osa kansainvälisestä sääntelystä ei ole juridisesti sitovaa. Tähän ryhmään kuuluu muun muassa YK:n SDG-, UNGC sekä UNGP -periaatteet, OECD:n toimintaohjeet ja luonnollisesti erilaiset itsesääntelyn välineet. Esimerkiksi UNGC on täysin vapaaehtoinen aloite, joka täydentää muita vapaaehtoisia aloitteita ja sääntelyä. Sen tarkoituksena on ainoastaan edistää yritysten innovaatiota liittyen kestävään kehitykseen. Vaikka YK:n periaatteet eivät ole oikeudellisesti sitovia, on syytä huomioida muut kansainväliset velvoitteet, joista periaatteet on johdettu. Kansallista lainsäädäntöä on siis usein jo olemassa näiden velvoitteiden täytäntöön panemiseksi. Näin ollen osa ohjaavista periaatteista voi näkyä kansallisessa lainsäädännössä.¹⁰²

Kansainväliset ohjeet painottuvat ihmisoikeuksien ja ympäristönsuojelun edistämiseen. Yleisesti ohjeet painottuvat enemmän ihmisoikeuksien edistämiseen kuin ympäristönäkökohtiin. Tietyissä ohjeissa, kuten UNGC:n ohjeissa, on kuitenkin painotettu

⁹⁹ European Coalition for Corporate Justice a.

¹⁰⁰ European Coalition for Corporate Justice a.

¹⁰¹ European Coalition for Corporate Justice b.

¹⁰² United Nations Human Rights 2014, s. 8.

myös ympäristönsuojelun tärkeyttä yritystoiminnassa. UNGC:n ohjeet painottuvat hyvin paljon enemmän ympäristönsuojeluun kuin esimerkiksi UNGP:n ohjeet, jotka liittyvät lähinnä ihmisoikeuksiin. Ympäristönsuojelua voidaan tietysti ajatella myös ihmisoikeuksien kannalta, eli ympäristöä suojelemalla suojellaan myös ihmisoikeuksia. Kansainvälisesti ympäristö käsitetään kuitenkin useimmiten itsenäiseksi suojelukohteeksi.¹⁰³

Yritysvastuuseen liittyvä EU-sääntely on osittain oikeudellisesti sitovaa. Sitovaa sääntelyä täytyy noudattaa kaikissa EU:n jäsenvaltioissa. Direktiivi asettaa tavoitteen, joka kaikkien EU-maiden on saavutettava. Jäsenvaltioiden on kuitenkin itse laadittava lainsäädäntö tavoitteet saavuttamiseksi. Direktiivi saatetaan osaksi kansallista lainsäädäntöä.¹⁰⁴ EU-sääntely osoittaa, että vapaaehtoisista toimista siirrytään hiljalleen kohti sitovaa sääntelyä. EU-sääntelyn soveltamisala ei kuitenkaan kata kaikkia EU:n yrityksiä, vaan se keskittyy suurimpiin yrityksiin. Näin ollen hyvin monet EU:n yritykset jäävät soveltamisalan ulkopuolelle, vaikka kaiken kokoiset yritykset aiheuttavat haitallisia ympäristövaikutuksia.

Yrityksiin liittyviä lakeja on Suomessa jonkin verran, mutta ne ei painotu niinkään yritysvastuuseen. Sääntely on tällä hetkellä hyvin yleisellä tasolla, eikä näin ollen aseta yrityksille lähes ollenkaan konkreettisia velvollisuuksia. Yritysvastuulaki on kuitenkin tulossa, joko kansallisella tasolla tai viimeistään direktiivinä EU-tasolta. Tällä hetkellä Suomen lakeihin on implementoitu EU direktiiveissä asetetut yritysvastuuseen liittyvät säännökset.

Eri maiden monimuotoisuus ja institutionaaliset puitteet, joissa yritysvastuuta käytetään, tuovat esiin sen, että vapaaehtoisuuden periaate ei linjassa yritysvastuun nykyisen todellisuuden kanssa.¹⁰⁵ Vaikka yritysvastuuseen liittyviä säännöksiä ja ohjeita on paljon, suurin osa niistä eivät ole juridisesti sitovia, minkä vuoksi esimerkiksi yritysvastuun laiminlyönnistä ei seuraa konkreettisia sanktioita. Soveltamisala on myös tällä hetkellä suhteellisen suppea.

Olemassa olevassa sääntelyssä on selkeästi puutteita ja heikkouksia, jotka johtuvat pääosin sääntelyn vapaaehtoisuudesta. Yritysvastuussa on sääntelyaukkoja, joita pyritään täyttämään vapaaehtoisella sääntelyllä. Vaikuttaisi siltä, että tämänhetkinen yritysvastuusääntely ei vastaa nykyajan ympäristöhaasteisiin. Seuraavassa luvussa syvennytään yritysten itsesääntelyyn ja sen heikkouksiin. Seuraavassa luvussa pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, millaisia

¹⁰³ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020, s. 49.

¹⁰⁴ Euroopan Unioni.

¹⁰⁵ Dentchev – Van Balen – Haezendonck 2015, s. 380.

lainsäädäntötarpeita yritysten toiminnan vastuullisuuden sääntelyssä on. Kysymykseen pyritään vastaamaan tarkastelemalla itsesääntelyä ja sen heikkouksia.

3 Lainsäädäntöä vai itsesääntelyä?

3.1 Itsesääntely yleisesti

Globalisaation vuoksi on syntynyt tarve sääntelylle, joka käsittelee yritysten yhteiskunnallista roolia. Hankalat lainsäädäntöprosessit kansainvälisellä tasolla, poliittinen haaste luoda sitovia velvoitteita yrityksille kansainvälisillä sopimuksilla, mahdollisten kansainvälisten velvoitteiden täytäntöönpanon oikeudelliset ja käytännön esteet ovat johtaneet tilanteeseen, jossa yritysten globaali toiminta on suurelta osin sääntelemätöntä.¹⁰⁶ Lisäksi, yrityksiä sääntelevää kansallista lainsäädäntöä on haastanut yritysten monimutkaistuminen. Useista yrityksistä on tullut monikansallisia organisaatioita, jotka harjoittavat rajat ylittävää toimintaa. Kansainvälisen toiminnan sääntelykehyksen kehittämisen haasteet on johtanut siihen, että on keskitytty vaihtoehtoihin, epävirallisiin sääntelymuotoihin. Juuri tästä itsesääntely kehittyi tärkeäksi elementiksi, joka määrittelee globaalisti toimivien yritysten yritysvastuu.¹⁰⁷

Yritysten sääntelyssä on aukkoja, erityisesti mitä tulee yritysten velvollisuuksiin yhteiskuntaa kohtaan ja rajat ylittävän kaupan erityispiirteiden vuoksi. Itsesääntelyllä pyritään täyttämään näitä sääntelyn aukkoja. Itsesääntely määrittelee yritysten vastuuta yhteiskuntaa kohtaan keskittyen erityisesti yritysten maailmanlaajuiseen toimintaan ottamalla huomioon myös yritysten arvoketjujen vastuita.¹⁰⁸ Kansainvälisellä tasolla vapaaehtoinen sääntely on sitä, että kansainväliset poliittiset instituutiot kehittävät suosituksia, joissa määritellään suuntaviivat vastuulliselle liiketoiminnalle.¹⁰⁹ Yritystasolla pyritään seuraamaan näitä suosituksia luomalla yrityksen omaa sääntelyä suositusten mukaisesti. Itsesääntely on kehitetty vastauksena yhteiskunnan muuttuviin vaatimuksiin, jotka koskevat niiden yhteiskunnallista roolia. Itsesääntely on yritysten strateginen reaktio kansainvälisten organisaatioiden nouseviin julkisiin käytännesääntöihin ja niiden vaatimuksiin ottaa vastuulleen sosiaalinen ja ympäristövastuu.¹¹⁰

Yritysten itsesääntely on ilmaisu sen yrityksen visiosta ja toiminnasta, joka sääntelyä kehittää, joten yritysten sääntelyt voivat poiketa toisistaan sisällöltään hyvinkin paljon. Yritysten

¹⁰⁶ Beckers 2018, s. 10.

¹⁰⁷ Beckers 2018, s. 11.

¹⁰⁸ Beckers 2018, s. 13.

¹⁰⁹ Beckers 2018, s. 14.

¹¹⁰ Beckers 2018, s. 21.

välisistä eroista huolimatta, kehitystä näyttää vähitellen tapahtuvan kohti yhtenäisyyttä sisällön osalta. Tämä johtuu muun muassa työpaikan peruststandardeista sekä ympäristönsuojelun merkityksen kasvamisesta.¹¹¹ Itsesääntely voidaan näin ollen määritellä yritysten vapaaehtoiseksi sääntelyksi, joka sisältää olennaisia standardeja tiettyjen yritysvastuun näkökohtiin.¹¹² Vaikka itsesääntelyä on alun perin kritisoitu voimakkaasti, siitä on kehittynyt tärkeä osa yritysvastuun näkökohtien kodifointia.¹¹³ Viime vuosina keskustelu tästä aiheesta on painottunut kysymykseen siitä, pystyykö itsesääntely täyttämään aukon yritysvastuusääntelyssä globaalilla tasolla.¹¹⁴ Seuraavassa luvussa tarkastellaan itsesääntelyn heikkouksia tarkemmin ja lainsäädännön tarvetta yritysvastuussa.

3.2 Nykyisen yritysvastuusääntelyn heikkoudet

3.2.1 Aseman väärinkäyttö itsesääntelyn laatimisessa

Yritysvastuu on lähtökohtaisesti vapaaehtoista. Yritysvastuun vapaaehtoisuus on tietyiltä osin toimivaa, mutta myös monilta osilta heikkoa. Vapaaehtoisuutta yritysvastuussa on kritisoitu laajasti. Yritysten haitallisia toimista on lähes mahdotonta määrätä seuraamus. Lisäksi vastuullisuusraportoinnista puuttuu avoimuus ja uskottavuus.¹¹⁵ Tässä luvussa tarkastellaan näitä nykysääntelyn, eli lähinnä itsesääntelyn, heikkouksia.

Vapaaehtoinen lähestymistapa yritysvastuuseen tarkoittaa sitä, että yritykset itse asettavat velvoitteita itselleen vastuullisuuden toteuttamisessa. Tällainen itsesääntely on yksi näkyvimmistä yritysvastuun lähestymistavoista. Itsesääntelyn huonoja puolia on tutkittu perusteellisesti. Merkittävä huolenaihe itsesääntelyssä on se, että yritykset käyttävät väärin asemaansa ja tietämystään laatiakseen sääntelyä, joka parantaa niiden hyvinvointiasemaa sellaisten osapuolten kustannuksella, joilla ei ole vaikutusvaltaa sääntelyn laatimis- ja täytäntöönpanoprosessissa. Se, missä määrin yritykset pystyvät vääristämään sääntelyä markkinatoimijoiden eduksi, riippuu muun muassa siitä, katsotaanko toiminnan vaikuttavan osallistumattomiin osapuoliin vai ei. Jos toiminnan uskotaan vaikuttavan vain suoriin osapuoliin, huolenaihe ei ole niin kiireellinen, kunhan kaikki vaikutusalaan kuuluvat toimijat

¹¹¹ Beckers 2018, s. 23.

¹¹² Beckers 2018, s. 24.

¹¹³ Beckers 2018, s. 22.

¹¹⁴ Beckers 2018, s. 17.

¹¹⁵ Gatti – Vishwanath – Seele – Cottier 2019, s. 963.

saavat äänensä kuuluviin sääntelyssä. Myös se, missä määrin puolueellisuus on huolenaihe, riippuu siitä, miten sääntelyn laatijan edut ja yhteiskunnan intressit ovat linjassa. Jos esimerkiksi osakkeenomistajat käyttävät sääntelyvaltaa ja vallitsevat poliittiset ja yhteiskunnalliset normit pitävät osakkeenomistajien etujen edistämistä yhteneväisenä sosiaalisen hyvinvoinnin kanssa, on tämä sääntöpoikkeama ongelmatonta.¹¹⁶

Yritysvastuun vapaaehtoisuuteen ei liity sanktiomekanismia, eli vastuuvollisuuden varmistava järjestelmä puuttuu. Yrityksillä on auktoriteettia, mutta ei vastuuta ja ne hallitsevat valtavia resursseja. Ne toimivat kansainvälisellä tasolla harmaalla alueella, jossa säännöt ovat epäselvät ja valvonta vaikeaa. Ne voivat kiistatta usein tehdä mitä haluavat ilman seurauksia tai pidättäytyä tekemästä jotakin, koska niillä ei ole selkeää velvollisuutta.¹¹⁷ Vapaaehtoisuudella annetaan liikaa liikkumavaraa yrityksille yritysvastuun käytäntöjen toteuttamisessa, eikä kaikkien yritysten ole esimerkiksi pakko raportoida yritysvastuun toteutuksesta säännöllisin väliajoin. Yritykset voivat tulkita yritysvastuun vapaaehtoisuuden niin, että koska monet yritysvastuun toimet eivät ole sitovia, ne ovat aina valinnaisia ja siten yksinomaan yritysten määritettävissä.¹¹⁸ Näin ollen yritykset saattavat olla tekemättä mitään vastuullisuuden eteen.

3.2.2 Raportointi

Yrityksillä on nykyään lisääntynyt paine ja monesti myös pakko julkaista vastuullisuusraportteja, jotka koskevat yrityksen ympäristönsuojelun tasoa. Tämän seurauksena yritysten julkaisemat vastuullisuusraportit ovat lisääntyneet maailmanlaajuisesti huomattavasti siitä, kun tällaiset raportit ilmestyivät ensimmäisen kerran noin 25 vuotta sitten.¹¹⁹ Vastuullisuusraportoinnin standardit ovat lisänneet yritysten informaatiovelvollisuuksia sekä sidosryhmien vaatimuksia. Tähän asti raportointi on ollut melko vapaamuotoista eikä se ole asettanut yritysten toiminnalle konkreettisia tavoitteita.¹²⁰

Raporteissa julkaistaan tietoja erilaisista ympäristöaiheista, kuten kasvihuonepäästöistä sekä energian ja veden kulutuksesta.¹²¹ Näiden tietojen taso ja luonne kuitenkin vaihtelevat

¹¹⁶ Kershaw 2018, luku 2.1.

¹¹⁷ Chatterjee 2008.

¹¹⁸ Adhikari 2014, s. 187.

¹¹⁹ Marquis – Toffel – Zhou 2016, s. 484.

¹²⁰ Lautjärvi 2019, s. 437.

¹²¹ Braam – Uit de Weerd – Hauck – Huijbregts 2016, s. 724.

huomattavasti eri yhtiöiden ja maiden välillä.¹²² Aiemmassa luvussa mainittiin esimerkiksi EU:ssa toimivien suurten yritysten velvollisuus laatia muita kuin taloudellisia tietoja koskevia selvityksiä, jotka sisältävät tietoa liittyen muun muassa ympäristöön ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Tällainen raportointivelvollisuus ei aina tuota haluttuja tuloksia ja sitä voidaan käyttää myös väärin yritysten hyödyksi. Tässä onkin syytä kyseenalaistaa sitä, että lisääkö vastuullisuusraportointi läpinäkyvyyttä ja vastuullisuutta, vai onko se vain symbolista toimintaa?¹²³

Yritykset saattavat julkaista ympäristöraportteja osoittaakseen, että ne ovat suhteellisen hyviä ympäristösuorittajia ja että ne ottavat kestäväen kehityksen vakavasti. Toisaalta yritykset, joiden ympäristönsuojelun taso on heikompi, saattavat käyttää ympäristöraportointia työkaluna saadakseen yritykselle legitimitettä.¹²⁴ Yritysvastuuta voidaan käyttää strategiana yleisön käsitysten muuttamiseen sen sijaan, että paljastettaisiin yritysten todellinen ympäristönsuojelun taso. Tämä herättää huolta mahdollisesta vastuullisuuden puutteesta kestäväen kehitystä kohtaan.¹²⁵

Hiilijalanjälkien ”valikoiva paljastaminen” on strategia, jolla yritykset tavoittelevat legitimitettä paljastamalla suhteettomasti hyödyllisiä suoritusindikaattoreita peittääkseen niiden yleisesti heikkoa suorituskykyä vastuullisuudessa.¹²⁶ Valikoivaa paljastamista käytetään vastuullisuusraportoinnissa.¹²⁷ Yritys raportoi ainoastaan sellaisista asioista, joista se hyötyy ja jättää negatiiviset asiat vastuullisuusraportoinnin ulkopuolelle. Esimerkiksi Abrahamson ja Park (2004) havaitsivat tutkimuksessaan, että yritykset välttivät negatiivisten taloudellisten tietojen paljastamista, ellei yhtiön hallitus ja sijoittajat valvo niitä aktiivisesti.¹²⁸ Tutkimus osoittaa sen, että yritykset valitsevat strategisesti paljastettavat tiedot sen mukaan, miten se vaikuttaa niihin.¹²⁹ Näin ollen on todennäköistä, että yritykset tekevät tätä myös ympäristötietojen osalta. Yrityksillä, jotka osallistuvat erilaisiin rikkomuksiin, on usein

¹²² Braam – Uit de Weerd – Hauck – Huijbregts 2016, s. 724.

¹²³ Marquis – Toffel – Zhou 2016, s. 484.

¹²⁴ Braam – Uit de Weerd – Hauck – Huijbregts 2016, s. 724.

¹²⁵ Cho – Guidry – Hageman - Patten 2012, s. 14, 15.

¹²⁶ Marquis – Toffel - Zhou 2016 s. 483.

¹²⁷ Marquis – Toffel – Zhou 2016 s. 484.

¹²⁸ Abrahamson – Park 2004, s. 1329.

¹²⁹ Marquis – Toffel – Zhou 2016, s. 484.

yksityiskohtaisia yritysraportteja ja ne saattavat jopa sijoittua vastuullisuuslistoille.¹³⁰ Braam (2016) on tutkinut vastuullisuusraportointia ja on tullut tutkimuksessaan siihen tulokseen, että legitimizeetti on tärkeässä roolissa, kun yritykset päättävät ympäristötietojen julkaisemisesta. Tilastot myös osoittavat, että yritykset antavat systemaattisesti puutteellisen kuvan siitä, miten niiden toiminta vaikuttaa ympäristöön. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että vapaaehtoista yritysraportointia olisi täydennettävä pakollisilla kestävän kehityksen raportoinnin vaatimuksilla sekä vahvoilla täytäntöönpanomekanismeilla, joilla kannustetaan yrityksiä olemaan vastuullisempia ympäristönsuojelun osalta.¹³¹

Vastuullisuusraportit jäävät helposti toisarvoisiksi verrattuna taloudellisiin raporteihin. Niillä ei ole samanlaista kirjanpidon perustaa kuin taloudellisilla raporteilla, joten vastuullisuusraportointi on edelleen jäänyt tuloksettomaksi ja epävarmaksi. Tällaisen perustan puutteen takia raporttien vertailu ajan myötä ja eri yritysten välillä on haastavaa.¹³² Lisäksi keskustelu ”kestävästä kehityksestä” raportoinnissa ei yleensä koske todellista kestävyyttä. Sen sijaan raportit esittävät usein kapeita näkökohtia, jossa kestävä kehitys nähdään pelkästään ilmastonmuutoksena, ottamatta huomioon muita olennaisia ympäristönäkökohtia.¹³³

Yritysraportit ja siihen liittyvät termit ovat epäselviä, joten yritykset ovat usein epävarmoja siitä, miten vastuullisuus määritellään ja toteutetaan. Yritysraportoinnissa yritykset voivat usein päättää tiettyyn pisteeseen asti mistä he raportoivat, joten he voivat raportoida yrityksen kannalta tärkeimmistä asioista.¹³⁴ Parhaimmillaan perinteinen yritysraportti on enemmänkin poliittinen ”keino kohti kestäviä yhteiskuntia” sen sijaan, että se parantaisi raportoinnin laatua tukemaan kestäviä taloudellisia investointeja ja liiketoimintamalleja koskevia päätöksiä, joiden oletetaan olevan ”kestävän kehityksen” raporttien perimmäinen tarkoitus.¹³⁵

Yritysten vastuullisuusraportoinnissa vastuullisuuteen viitataan tietynlaisena ”matkana”, ilman selkeää päämäärää. Yritykset ovat tällä ”matkalla” vastuullisuuteen, mutta ne eivät ole

¹³⁰ Greenpeace 2018, s. 38.

¹³¹ Braam – Uit de Weerd – Hauck – Huijbregts 2016, s. 724.

¹³² Mähönen 2020, s. 4.

¹³³ Mähönen 2020, s. 4.

¹³⁴ Landrum 2018, s. 130.

¹³⁵ Tweedie 2015, s. 49.

määritelleet vastuullisuutta tai kestävästä kehitystä minkäänlaisella tarkkuudella.¹³⁶ Yritykset kuvaavat itseään olevan ”polulla” tai ”liikkuviksi”, jolloin ne voivat näyttäytyä ulospäin siltä, että ne tekevät jotain vastuullisuuden eteen. Todellisuudessa toimet voivat olla hyvin vähäisiä. Tällä ne välttävät sen, että heidän ei ajatella tekevän mitään vastuullisuuden eteen. Yritykset pystyvät tällä myös ohjaamaan keskustelun pois siitä, millaista suorituskykyä tarvitaan kestävästä tulevaisuudesta takaamiseksi.¹³⁷ Yleisesti kansainvälisten ohjeiden ja muun nykysääntelyn yleisyys aiheuttaa sen, että ”vastuullisuuteen” pyrittäessä on epäselvää, mihin tarkalleen pyritään.

Vastuullisuusraportoinnilla on myös myönteisiä vaikutuksia, mutta nämä vaikutukset näyttävät hyödyttävän yrityksiä ja niiden maineita enemmän kuin ympäristöä. Kirjallisuudessa on korostettu, että yritys vastuun raportointikäytännöt parantavat huomattavasti yritysten mainetta, mikä auttaa läpinäkyvyyden ja uskottavuuden parantamisessa.¹³⁸ Monesti yritykset voivat valita, mistä ne raportoivat ja mitä he jättävät raporteista pois, joten on selvää, että yritykset voivat parantaa mainettaan raportoimalla pelkästään myönteisistä asioista.

Ei voida todeta, että jokainen yritys käyttää raportointivelvollisuutta pelkästään omaksi hyödykseen eikä todellisuudessa toteuta toimia, joilla vähennetään ympäristöhaittoja. Raportointivelvollisuus kuitenkin painostaa yrityksiä toimimaan sekä ympäristön että ihmisoikeuksien kannalta vastuullisesti, eli se on myös toimivaa. Monet yritykset haluavat toimia vastuullisesti ja voivat käyttää raportointia osoittaakseen vastuullisuuttaan. Vaikka EU-tasolla on todettu, esimerkiksi huolellisuusvelvoitetta koskevassa direktiiviehdotuksessa, että raportointivelvollisuus ei ole riittänyt siihen, että yritykset ottaisivat riittävästi huomioon haittavaikutuksiaan, on raportointia koskevalla direktiivillä ollut myös myönteisiä vaikutuksia.¹³⁹

Vastuullisuusraportointi on nähty osittain aitona yrityksenä vastata kestävästä kehityksen haasteisiin, mutta se on jäänyt heikoksi vastaukseksi. Tämänhetkinen vastuullisuusraportointi ei edistä niitä muutoksia, joita tarvitaan puuttumaan sosiaalisiin, ympäristöllisiin ja

¹³⁶ Milne 2006, s. 821.

¹³⁷ Milne 2006, s. 822.

¹³⁸ Mioara 2017, s. 28.

¹³⁹ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

taloudellisiin uhkiin.¹⁴⁰ Viime vuosikymmeninä raportoinnissa on nähtävissä jonkinasteista epäselvyyttä ja kestävän kehityksen käsitteiden tyhjyyttä.¹⁴¹ Viime vuosina vastuullisuusraportointi ja sen sääntely on kuitenkin kehittynyt, mutta kehitystä tarvitaan yhä enemmän, jotta kestävän kehityksen tavoitteita saavutettaisiin tehokkaammin.

3.2.3 Valvonta ja täytäntöönpano

Arvoketjuilla on tärkeä rooli yritysvastuun normien valvojina ja laiminlyöntien arvostelijoina. Jokainen yritys kytkeytyy arvoketjuihin, koska jokaisella yrityksellä on toimittajia ja asiakkaita. Pääasiassa yritykset hajauttavat tuotantoketjuaan- ja vastuutaan arvoketjuilla, eli tässä tapauksessa on kyse yrityksen suhteesta toimittajiinsa. Yrityksen asiakkaat vaativat toimittajiltaan luotettavuutta ja vastuullista toimintaa, eli arvoketjun toisessa päässä on yhtä keskeinen suhde. Luottamus ohjaa arvoketjujen toimintaa ja käytännössä valvontavaltaa on etenkin b2b-asiakkailla. Yritysvastuuta valvoo myös kansalaisjärjestöt, analyytikot ja luokituslaitokset. Yritykset voivat saada sertifiointin tai sitoutua ilmastositoumukseen, jolloin näiden takana olevat järjestöt valvovat yritysten suorituksia. Valvoja voi esimerkiksi määrätä yritykselle sertifiointin menetyksen tai heikon vastuullisuusluokituksen.¹⁴² Kansalaisjärjestöt pyrkivät vaikuttamaan sekä yrityksiin että yrityksiin koskevaan lainsäädäntöön. Järjestöjen rooli yritysvastuun valvonnassa on merkittävä, koska ne tuovat esiin yritysten moraalisesti ja eettisesti kyseenalaistettavia toimia ja fasilitoivat toimia yritysvastuun edistämiseksi.¹⁴³

Yritysten itsesääntely nähdään usein vapaaehtoisena, mutta itsesääntelyn tulkinta oikeudellisena velvoitteena voidaan perustaa *pacta sunt servanda* -periaatteeseen. Kyseinen periaate korostaa sopimusten ja lupauksen pitämisen tärkeyttä ja sitä, että niistä ei poiketa, vaikka ne olisi alun perin luotu vapaaehtoisesti. Itsesääntelyn täytäntöönpano esimerkiksi sopimuksina ei kuitenkaan ole itsestänselvyyttä. Päinvastoin sopimuksista vaaditaan usein lisätietoa siitä, ovatko ne sopimusoikeudellisten sääntöjen mukaan päteviä sopimuksia, jotka laki tunnustaa oikeudellisesti sitovaksi.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Mähönen 2020, s. 4.

¹⁴¹ Mähönen 2020, s. 7.

¹⁴² Ristaniemi 2020, s. 4.

¹⁴³ Lautjärvi 2019, s. 436.

¹⁴⁴ Beckers 2018, s. 47.

Jopa sellaisissa tilanteissa, joissa on selkeät säännöt, ilmenee usein täytäntöönpanon puutetta.¹⁴⁵ Joillakin valtioilla on lainsäädäntöä tai muuta sitovaa sääntelyä, joka ohjaa sellaista yritystoimintaa, joka voi vaikuttaa ympäristöön tai ihmisoikeuksiin. Sääntely voi sisältää muun muassa vaatimuksia siitä, että ympäristö- ja sosiaaliset vaikutukset on arvioitava ennen tietyn toiminnan aloittamista. Yritykset saattavat joutua hankkimaan erilaisia lupia, jotka voivat edellyttää esimerkiksi päästöjen seuranta ja raportointia.¹⁴⁶ Tähän vaikuttaa muun muassa ekstraterritoriaalisen lainkäyttövallan tehottomuus sekä erilaiset kauppasopimukset.¹⁴⁷

Viranomaiset eri maissa eivät aina ole halukkaita selvittämään yritysten rikkomuksia. Sen lisäksi ympäristöstandardien tai ihmisoikeuskehysten täytäntöönpanoa voivat heikentää muun muassa kaupp- ja investointisopimukset. Tuomion täytäntöönpano voi myös olla haastavaa, koska yritysten rajoitetun vastuun vuoksi kantajan on lähes mahdotonta hakea vahingonkorvauksia osakkeenomistajilta.¹⁴⁸

Kun vastuussa oleva oikeushenkilö on tunnistettu ja on todettu, että yritys rikkoo ympäristö- ja ihmisoikeuslakeja, voi yritys joutua vastuuseen rikkomuksistaan. Viranomaiset eivät välttämättä aseta yritysrakosten tutkintaa ja syytteenpanoa etusijalle, eikä heillä aina ole asiantuntemusta ja resursseja kyseisten rikosten selvittämiseen. Haastavaa voi olla esimerkiksi todisteiden kerääminen etenkin silloin, kun yritykset sijaitsevat useilla lainkäyttövallan alueilla.¹⁴⁹ Syyttäjä voi myös päättää, että todisteet ovat riittämättömiä tai ettei syytteenpanolle ole laillisia perusteita. Viranomaisilla ei aina ole valmiuksia vastata oikeutettuihin laillisiin valituksiin. Valmiudet ja täytäntöönpano on hyvin yleinen ongelma ja yrityksiä vastaan harvoin asetetaan tehokkaasti rikosoikeudellisia syytteitä ihmisoikeusloukkauksista ja ympäristörikoksista.¹⁵⁰ Esimerkkejä tällaisista tapauksista käsitellään luvussa 3.4.

Tuomioistuimen päätöksiä ei aina panna tehokkaasti täytäntöön. Kun oikeutta on haettu ja yritys on tuomittu tiettyihin rikoksiin tuomarin päätöksellä, on päätös vielä pantava täytäntöön.

¹⁴⁵ Greenpeace 2018, s. 39.

¹⁴⁶ De Schutter – Ramasastry – Taylor – Thompson 2012, s. 14.

¹⁴⁷ Greenpeace 2018, s. 11.

¹⁴⁸ Greenpeace 2018, s. 11.

¹⁴⁹ Greenpeace 2018, s. 39.

¹⁵⁰ Greenpeace 2018, s. 39.

Jos kohteena oleva yritys on esimerkiksi yhtiön paikallinen tytäryhtiö, varoja ei välttämättä riitä korvausten maksamiseen ja tytäryhtiö saatetaan asettaa konkurssiin ja purkaa ennen kuin korvauksia on maksettu.¹⁵¹ Monissa tapauksissa on myös hyvin mahdollista, että seuraamukset, sakot ja vahingonkorvaukset eivät vastaa yritysten tekemien rikosten vakavuutta.¹⁵²

EU-tasolla toimeenpaneva elin on Euroopan Komissio. Se valvoo, että EU-lainsäädäntöä sovelletaan asianmukaisesti ja ryhtyy toimiin, jos näin ei tehdä. Komissio voi aloittaa rikkomusmenettelyn sellaista maata vastaan, joka ei pane EU-lainsäädäntöä täytäntöön.¹⁵³ Siinä tapauksessa, että EU säättää sitovaa yritysvastuulainsäädäntöä, jäsenvaltion täytyy soveltaa lainsäädäntöä asianmukaisesti, ellei se halua joutua rikkomusmenettelyyn. Näin ollen EU-tasolla on ainakin teoriassa tehokas täytäntöönpano, mutta se miten se toteutuu käytännössä, on asia erikseen.

3.3 Vapaaehtoisuuden edut

Ennen kuin tutkitaan vapaaehtoisuuden ja lainsäädännön välistä jännitettä, on olennaista tarkastella myös vapaaehtoisuuden etuja. Vapaaehtoisuus kuitenkin myös hyödyttää yritysvastuuta ja sitä tulisi käyttää tulevaisuudessakin.

Vapaaehtoisuudella, eli itsesääntelyllä voidaan ehkäistä tiedon epäsymmetriaa, joka voi esiintyä sääntelijän ja säänneltävän kohteen välillä. Yritykset ovat mukana säännellyssä toiminnassa ja näin ollen ymmärtävät parhaiten toiminnan synnyttämät ongelmat sekä tehokkaimmat keinot tällaisten ongelmien torjumiseen sääntelyn avulla. Sitä vastoin valtion lainsäätäjillä saattaa tietyissä tilanteissa olla vain osittainen näkemys ja ymmärrys tällaisesta toiminnasta. Lainsäätäjät saattavat tietyissä tapauksissa laatia sääntelyä, joka ei käsittele todellisia ongelmia ja joka voi aiheuttaa tarpeettomia kustannuksia. Toinen itsesääntelyn etu on se, että sillä pystytään reagoimaan nopeasti uusiin sääntelyä vaativiin toimintamuotoihin. Yritysten itsesääntelyä ei rajoita menettelyt, tarkastukset ja muut toimet, jotka liittyvät valtion toimintaan.¹⁵⁴

¹⁵¹ Blackburn 2017, s. 46.

¹⁵² Greenpeace 2018, s. 42.

¹⁵³ Euroopan Komissio e.

¹⁵⁴ Kershaw 2018, luku 2.1.

Vapaaehtoisuudella on monia muitakin etuja, esimerkiksi yritysten tuotemerkin ja maineen turvaaminen. Vapaaehtoinen yritys vastuusääntely auttaa yrityksiä rakentamaan hyvän maineen, joka voi myös helposti tuhoutua, jos vastuullisuutta laiminlyödään.¹⁵⁵ Maineen ylläpitämiseen tehoaa myös se, että yrityksellä on arvoja, joita se myös toteuttaa toiminnassaan.¹⁵⁶ Vapaaehtoisuus tuo yrityksille myös kilpailuetua.¹⁵⁷ Vastuulliset yritykset pärjäävät markkinoilla paremmin, kuin vastuuttomat. Tähän liittyy aiemmin mainitut vastuullisuuden vaatimukset eri sidosryhmiltä.

Vapaaehtoisuudella voi myös hallita suhteita kansalaisjärjestöihin. Kansalaisjärjestöt kiinnittävät huomiota yritysten vastuullisuuden epäkohtiin ja luovat ohjelmia näiden epäkohtien käsittelemiseksi. Vapaaehtoisella yritys vastuulla yritykset voivat välttää kansalaisjärjestöjen negatiivisen huomion.¹⁵⁸ Vapaaehtoisuudella voidaan myös minimoida kitka osakkeenomistajien kanssa. Osakkeenomistajat ovat tyytyväisiä, jos yritys ottaa vastuullisuuden tosissaan ja kehittää tehokkaita työkaluja sen toteuttamiseksi.¹⁵⁹

Itsesääntelyn eri välineet muodostavat ”soft law”-joukon lakeja, joilla on tärkeä panos yritys vastuuta koskevien yleismaailmallisten standardien laatimiseen. ”Soft law”-lakien erityispiirteet huomioon ottaen on kuitenkin tarpeen säätää sitovaa sääntelyä yritysten vastuun lisäämiseksi.¹⁶⁰ Vapaaehtoisella yritys vastuusääntelyllä on myönteisiä vaikutuksia, mutta se ei itsessään riitä varmistamaan yritysten vastuullisuutta. Yritys vastuusääntelyyn tarvittaisiin jonkinlaista sitovuutta, jotta yritykset joutuisivat toteuttamaan vastuullisuutta muun muassa raportoinnin ja valvonnan avulla.

3.4 Esimerkitapauksia nykysääntelyn heikkouksista

3.4.1 Grupo Cobra

Tässä luvussa käydään läpi esimerkitapauksia, jotta voidaan havainnollistaa sitä, miten yritys vastuun toteutus – tai ei toteudu – käytännössä. Ensimmäinen tapaus liittyy Euroopassa

¹⁵⁵ Adhikari 2014, s. 188-189.

¹⁵⁶ Adhikari 2014, s. 190.

¹⁵⁷ Lautjärvi 2019, s. 433.

¹⁵⁸ Adhikari 2014, s. 189.

¹⁵⁹ Adhikari 2014, s. 189.

¹⁶⁰ Ene 2018, s. 691.

sijaitsevan yrityksen ympäristövaikutuksiin Väli-Amerikassa. Toinen tapaus liittyy Yhdysvalloissa sijaitsevaan Exxon nimiseen yritykseen. Exxonin tapaus on merkittävä ympäristövaikutusten kannalta, jonka takia se käsitellään tässä tutkielmassa.

Ensimmäisessä tapauksessa on kyse espanjalaisesta yrityksestä, joka on mukana vesivoimahankkeen rakentamisessa. Guatemalalainen yritys Corporación Multi-Inversiones (CMI) käytti RENACE-projektin alihankkijana espanjalaista yritystä Grupo Cobraa (ACS). Kyseinen vesivoimaan liittyvä projekti koostuu viidestä osahankkeesta, joista Grupo Cobra oli mukana toisen, kolmannen ja neljännen osahankkeen rakentamisessa. Hankkeet on rakennettu Cahabón-joelle Alta Verapazissa Guatemalassa ja niiden odotetaan tuottavan noin 15% Guatemalassa kulutetusta energiasta.¹⁶¹

Vuonna 2017 Espanjassa sijaitseva kansalaisjärjestö Alliance for Solidarity (AxS) teki valituksen OECD:n Espanjan kansalliselle toimipisteelle siitä, että ACS johtama vesivoimahanke RENACE Guatemalassa oli aiheuttanut negatiivisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia. Kansalaisjärjestön mukaan vesivoimaprojektin negatiiviset vaikutukset koskettavat etenkin Q'echin alkuperäiskansoja ja heitä ympäröivää ympäristöä ja elämäntapoja. Kansalaisjärjestön mukaan, vaikka ympäristövaikutusten arviointi on tehty hankkeen eri vaiheissa, kattavaa tutkimusta ei ole kuitenkaan tehty. Kansalaisjärjestö toteaa myös, että projektin toteuttanut yritys ei ole kuullut paikallista yhteisöä hankkeen toteuttamisen aikana.¹⁶² Tämä loukkaa yhteisön oikeutta vapaaseen, ennakkoon ja tietoon perustuvaan suostumukseen Kansainvälisen työjärjestön (ILO) alkuperäiskansoja ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen 169 mukaisesti. Yrityksellä on kansalaisjärjestön mukaan velvollisuus lieventää hankkeen kielteisiä vaikutuksia sekä edistää paikallisyhteisön myönteisiä vaikutuksia.¹⁶³

Guatemalalainen kansalaisjärjestö Madreselva vetosi Guatemalan perustuslakituomioistuimeen tukeakseen alkuperäiskansojen yhteisöä ja johtajia. Valitus kuitenkin hylättiin vuonna 2017. Suullisessa käsittelyssä Amerikan ihmisoikeuskomissiossa (IACHR), ryhmä järjestöjä ja yhteisöjä tuomitsi sen, että oikeuksiaan puolustavat ja alkuperäiskansojen yhteisöt, jotka

¹⁶¹ OECD watch 2019.

¹⁶² OECD watch 2019.

¹⁶³ OECD watch 2019.

vastustavat vesivoimahankkeita Guatemalassa, kärsivät ihmisoikeusloukkauksista ja ovat uhkailujen, hyökkäysten ja murhien kohteena.¹⁶⁴

NCP, eli OECD Watch:in Espanjan kansallinen toimipiste päätti tapauksen ja antoi lausunnon osapuolten kesken pidettyjen tapaamisten jälkeen. Lausunnossa todettiin, että ACS ei ollut urakoitsijana vapautettu OECD:n vaatimusten ja ohjeiden noudattamisesta, ja että sillä oli myös vastuu vaatia paikalliselta kumppaniltaan edellä mainittujen velvollisuuksien noudattamista. NPC suositteli myös, että ACS korjaa kaikki ne vahingot, joita se on aiheuttanut yhteisöille sillä, että asianmukaista huolellisuutta ei ole noudatettu. Suositeltiin myös, että ACS tekisi yhteistyötä Guatemalan viranomaisten kanssa lieventääkseen ja korvatakseen näitä vahinkoja.¹⁶⁵

Vaikka NCP antoi edellä mainitun lausunnon, se ei tarkoita, että ACS joutuu vastuuseen tai että vahingot korvataan. ACS ei joudu vastuuseen rikkomuksistaan, puhumattakaan rikosoikeudellisesta vastuusta. Tämä tapaus havainnollistaa hyvin sen, miten Euroopassa sijaitsevat yritykset tekevät voittoa kehitysmaissa ilman, että kunnioittavat ihmisoikeuksia ja ympäristöä.¹⁶⁶ Lausunto ei ole sitova tuomio, joka voitaisiin panna täytäntöön. Lausunnossa ainoastaan suositeltiin, että ACS korjaa aiheuttamansa vahingot. On epätodennäköistä, että näin tulee käymään. Tapauksesta ilmenee selkeä lainsäädännön tarve, etenkin monikansallisten yritysten toimintaan. Nykysääntely ei riitä turvaamaan ihmisoikeuksia ja estämään tällaisia näkyviä negatiivisia ympäristövaikutuksia.

3.4.2 Exxon

ExxonMobil Corporation on yksi maailman suurimmista öljy-yrityksistä. Se osallistuu öljytuotteiden louhintaan, tuotantoon ja myyntiin.¹⁶⁷ Tässä tapauksessa on kyse siitä, että Exxon tiesi ilmastonmuutoksesta vuosikymmeniä sitten sekä siitä, että se johtui fossiilisten polttoaineiden päästöistä. Yhtiö tiesi myös, että asiaan olisi puututtava välttääkseen

¹⁶⁴ Greenpeace 2018, s. 65 (“Guatemala: Informe sobre violaciones de derechos humanos y ataques a defensores/as por proyectos hidroeléctricos,” Business & Human Rights Resource Centre).

¹⁶⁵ OECD watch 2019.

¹⁶⁶ Greenpeace 2018, s. 64.

¹⁶⁷ Greenpeace 2018, s. 81.

katastrofaaliset vaikutukset. Exxon ei kuitenkaan puuttunut asiaan, vaan harhaanjohti kansan, osakkeenomistajat ja valtioiden hallitukset.¹⁶⁸

Vuonna 1977 Exxonin johtajat saivat arvioinnin siitä, että todennäköisin tapa, jolla ihmiskunta vaikuttaa globaaliin ilmastoon, on hiilidioksidin vapautuminen fossiilisten polttoaineiden poltosta. Johtajat kuulivat tämän yrityksen vanhemmalta tutkijalta James F. Blackilta kokouksessa Exxonin pääkonttorilla. Vuoden myöhemmin hän varoitti Exxonin tutkijoita ja johtajia riippumattomien tutkijoiden arvioista, joiden mukaan ilmakehän hiilidioksidipitoisuuden kaksinkertaistuminen nostaisi maapallon keskilämpötilaa 2-3 celsiusastetta ja jopa 10 celsiusastetta navoissa. Exxon vastasi nopeasti ja se käynnisti oman tutkimuksen fossiilisten polttoaineiden hiilidioksidista ja sen vaikutuksesta maapalloon. Kyseinen ohjelma sisälsi sekä empiirisen CO₂-näytteenoton että tiukan ilmastomallinnuksen. Exxon käytti yli vuosikymmenen syventääkseen yrityksen ymmärrystä ympäristöongelmasta, jotka uhkasivat öljyliiketoimintaa.¹⁶⁹

1980-luvun lopulla Exxon rajoitti hiilidioksiditutkimusta ja työskenteli seuraavina vuosikymmeninä ilmaston kieltämisen eturintamassa. Se yritti herättää epäilyksiä ilmaston lämpenemisen todellisuudesta, vaikka sen omat tutkijat olivat vahvistaneet sen aiemmin. Se esti liittovaltion ja kansainväliset toimet kasvihuonekaasupäästöjen hallitsemiseksi ja se auttoi rakentamaan valtavan määrän väärää tietoa, joka on olemassa tähän päivään asti. Exxon käytti 1990-luvulta alkaen miljoonia dollareita ilmastonmuutoksen kieltäjiin, mikä ylitti sen mitä se oli alun perin investoinut urauurtavaan ilmastotieteeseen.¹⁷⁰

Exxon tietoisesti valitsi yrityksen tuoton ihmisten ja ympäristön sijaan vaarantamalla miljoonien ihmisen hengen ja aiheuttamalla peruuttamattomia muutoksia ilmastolle.¹⁷¹ Tapaus on esimerkki siitä, miten aggressiivinen ja tehokas lobbaus vaikuttaa ilmastonmuutoksen hillinnässä. Tapaus osoittaa myös sen, kuinka Exxon ja muu fossiilisten polttoaineiden teollisuus politisoivat ilmastonmuutoksen ja loi ilmaston kieltämisen kulttuurin, joka vaikuttaa toimintaan vielä tänä päivänä.¹⁷²

¹⁶⁸ Greenpeace 2018, s. 81.

¹⁶⁹ Inside Climate News 2015.

¹⁷⁰ Inside Climate News 2015.

¹⁷¹ Greenpeace 2018, s. 24.

¹⁷² Greenpeace 2018, s. 81.

New Yorkin osavaltion hävisi sen oikeusministerin nostamassa siviiliasiassa, jossa väitettiin, että Exxon olisi syyllistynyt petokseen lausunnoissaan siitä, miten se vastasi ilmastonmuutoksen sääntelyn kustannuksista. Yritystä vastaan nostetussa kanteessa väitettiin, että Exxon ei ollut täysin harkinnut ilmastonmuutoksen sääntelyn riskejä ja näitä riskejä ei otettu huomioon liiketoiminnassa. Tuomarin mukaan valtio ei ollut esittänyt todisteita siitä, että osakkeenomistajia olisi johdettu harhaan eikä siitä, että yhtiö olisi väärentänyt oleellisia tietoja.¹⁷³ Tuomari huomautti myös, että päätös ei koskenut yrityksen mahdollista roolia ilmastonmuutoksessa. Tapauksen tutkimus kesti kolme ja puoli vuotta ja Exxon joutui tuottamaan miljoonia sivuja asiakirjoja sitä varten ja kymmenien todistajien haastatteluja ja lausuntoja varten.¹⁷⁴

Tapaus on erittäin hyvä esimerkki siitä, miten yritykset harvoin saadaan vastuuseen ympäristöä tuhoavista toimista. Tällaiset tapaukset johtavat yhä vastuuttomampaan käyttäytymiseen, koska yritysten johtajat eivät kärsi seurauksista. Kansainväliset yhtiöt ovat manipuloineet demokraattista prosessia viime vuosikymmeninä vaikuttaakseen poliittiseen päätöksentekoon niiden etujensa mukaisesti.¹⁷⁵ On mahdollista, että Exxonin tapauksessa on myös tällaisesta tilanteesta kyse. Mainittakoon vielä, että vaikka Exxon voitti tapauksen, ei tarkoita, etteikö se olisi syyllinen edellä mainittuihin tapahtumiin.

On reilusti tapauksia, joissa monikansalliset yritykset selviytyvät tuhoisista ympäristövaikutuksista seurauksitta. Monikansallisilla yrityksillä on usein valtavia resursseja, joita ne voivat käyttää hyödykseen. Monikansallisilla yrityksillä on myös resurssit valtaviin tuhoihin. Tästä syystä lainsäädännön tarve yritysvastuulle on kriittinen.

3.5 Vapaaehtoisuuden ja lainsäädännön välinen jännite

3.5.1 Lainsäädännön tarpeeseen vaikuttavat tekijät

Kansainvälisten ja kansallisten sääntelykehitysten myötä on syntynyt uusi suuntaus kohti oikeudellisesti sitovaa yritysvastuuta. ”Pakollisen” lähestymistavan tavoitteena on tehdä yritysvastuu täytäntöönpanokelpoiseksi oikeudellisesti sitovan sääntelyn avulla.¹⁷⁶ On

¹⁷³ The New York Times 2019.

¹⁷⁴ People of the State of New York, By Letitia James, Attorney General of the State of New York v. Exxon Mobil Corporation.

¹⁷⁵ Greenpeace 2018, s. 18.

¹⁷⁶ Justo 2019, s. 10.

keskusteltu paljon siitä, missä määrin yritysvastuuta tulisi säännellä laeilla ja määräyksillä vai tulisiko sen olla ensisijaisesti vapaaehtoista.¹⁷⁷ Tänä päivänä keskustelu nojautuu selkeästi siihen, että yritysvastuun tulisi olla ainakin joltain osin laeilla säänneltyä. Tässä luvussa tarkastellaan lainsäädännön tarvetta yritysvastuulle.

Sitovan sääntelyn tarve on ilmeinen ainakin vastuullisuusraportoinnin, vastuullisuuden valvonnan ja täytäntöönpanon osalta. Vastuullisuusraportointi on säännelty EU-tasolla. Kuitenkaan tämänhetkinen sääntely ei ole riittävää. Vastuullisuusraportoinnilla on ollut myönteisiä vaikutuksia, jonka vuoksi sen sääntelyä tulisi kehittää. Sääntelyn soveltamisalaa tulisi laajentaa, jotta se kattaisi enemmän yrityksiä. Vastuullisuusraporttien seuranta ja valvontaa tulisi myös tehostaa. Tällä hetkellä yrityksillä on liikaa päätösvaltaa raporttien sisällöstä ja laiminlyönneistä ei seuraa sellaisia sanktioita, jotka vastaavat laiminlyöntien vakavuutta.

Yritysten vastuullisuuden valvontaa ja täytäntöönpanoa tulisi tehostaa. Sitovan lainsäädännön puutteen takia yrityksillä on hyvin vähän konkreettisia velvollisuuksia yritysvastuuseen liittyen. Edellisessä luvussa esillä olevista tapauksista ilmeni selkeitä puutteita suurten yritysten vastuullisuuden valvonnassa. Täytäntöönpanon puute johtuu siitä, että ei ole sitovaa lainsäädäntöä, jota panna täytäntöön. Eri järjestöjen ohjeita ja suosituksia voidaan pyrkiä toteuttamaan, mutta niiden laiminlyönneistä ei seuraa rangaistuksia. Esimerkiksi kirjanpitolain mukaan Suomessa olisi mahdollista saada sakko raportointivelvollisuuden laiminlyömisestä.

Yhtenäisen sääntelyn tarve ilmenee nykysääntelyn heikkouksista. Sillä voitaisiin ehkäistä eri yritysten itsesääntelyn keskinäisiä eroja ja aseman väärinkäyttöä itsesääntelyssä. Yritykset saattavat käyttää asemaansa väärin itsesääntelyn laatimisessa hyötyäkseen sääntelystä. Valtion lainsäätäjien uskotaan pystyvän paremmin vastustamaan markkinoiden osatekijöiden aiheuttamaa painetta ja laatimaan sääntelyä, joka ei ole puolueellista esimerkiksi tietyn vaalipiirin hyväksi.¹⁷⁸ Vaikka tiedon epäsymmetriaa voidaan ehkäistä itsesääntelyllä, on asiassa myös negatiivinen puoli. Jos tällaiset epäsymmetrisyydet ovat merkittäviä, yrityksillä on huomattavasti tilaa oman edun tavoittelemiseen, koska valtion ja valtiosta riippumattomien toimijoiden kyky arvioida ja seurata sääntöjen puolueellisuutta heikentyy. Näitä eri sääntelymuotojen hyvinvointivaikutuksia tarkasteltaessa tulee esiin se, että hyödyt ja

¹⁷⁷ Ks. esim. Adhikari 2014, Gatti 2019.

¹⁷⁸ Kershaw 2018, luku 2.1.

kustannukset ovat korkeammat siellä, missä tiedon epäsymmetria on suuri.¹⁷⁹ Yritysten oikeudellinen toimintakenttä on myös hyvin pirstaleinen. Yritysten oikeudellinen toimintakonteksti on kansallisissa oikeusjärjestelmissä, eikä kansainvälisessä oikeudessa. Esimerkiksi Suomessa noudatetaan Suomen lakia ja Ranskassa Ranskan lakia. Yritys joutuu huomioimaan erilaisia oikeusjärjestelmiä ja toisistaan poikkeavia kansallisia lakeja. Näin ollen yritykset hyödyntävät kansainvälisiä linjauksia toiminnassaan.¹⁸⁰ Yrityksille syntyy kuitenkin haasteita kansallisten lakien erilaisuudesta ja näiden lakien mahdollisesta heikosta täytäntöönpanosta.¹⁸¹ Kansainvälisiä linjauksia olisi hyvä nostaa lainsäädännön tasolle, jotta voidaan yhdenmukaistaa yritysvastuusäntely ja välttää kansallisten lakien aiheuttamat ristiriitaisuudet.

Lainsäädännön tarvetta voi tarkastella myös yritys vastuun monimutkaisen määritelmän kautta, joka johtaa eroavaisuuksiin eri yritysten itsesääntelyssä. Koska yritys vastuun määritelmä on epäselvä, vapaaehtoiset toimet voivat poiketa toisistaan hyvinkin paljon eri yritysten kesken. Yritykset voivat usein tulkita tiettyjä yritys vastuun osa-alueita omalla tavalla ja näin ollen päättää mitä toimia toteuttaa. Ne voivat myös halutessaan tehdä mahdollisimman vähän, mutta silti väittää, että toimii vastuullisesti. Yhtenäinen lainsäädäntö, jossa määriteltäisiin yritys vastuu selkeästi, korjaisi ainakin osittain kyseisen ongelman. Lainsäädännöllä taattaisiin se, että ne yritykset, joihin lainsäädäntö pätee, joutuisivat toteuttamaan täysin samat toimet vastuullisuuden saavuttamiseksi.

On tehty hyvin vähän tutkimusta siitä, miten yritysten ja eri toimialojen toimet tarkalleen vaikuttavat planeetan rajoihin.¹⁸² Planeetan rajat on malli, joka kuvaa maapallon vakautta sääteleviä ympäristötekijöitä. Kunkin osa-alueen, kuten ilmastonmuutos tai monimuotoisuuden väheneminen, rajat on määritelty. Jos raja ylittyy, seuraa siitä peruuttamattomia muutoksia.¹⁸³ Osa näistä rajoista, kuten ilmastonmuutos, on jo ylitetty ja loput ovat kovan paineen alla.¹⁸⁴ Yritysten kestävä kehitys koskeva kirjallisuus on epätasaista maapallon näkökulmasta ja vain pieni osa tutkimuksista yrittää mitata kvantitatiivisesti yritysten vaikutuksia planetaarisiin

¹⁷⁹ Kershaw 2018, luku 2.1.

¹⁸⁰ Pentikäinen 2018, s. 16.

¹⁸¹ Pentikäinen 2018, s. 32.

¹⁸² Whiteman 2013, s. 317.

¹⁸³ Suomen YK-liitto.

¹⁸⁴ Whiteman 2013, s. 313.

rajoihin. Tällainen tieto ei kuitenkaan ole helposti ekologien saatavilla, vaan se liittyy yritystoimintaan.¹⁸⁵ Lähestymistapoja yritysten kestäväan kehitykseen tulisi muuttaa. On siirryttävä epämääräisistä kestävan kehityksen ja vastuullisuuden käsitteistä kohti tutkimusta siitä, miten yritystoiminta vaikuttaa maapalloon. Tällainen tutkimus antaisi konkreettisia indikaattoreita kynnysvaikutuksista ja tarkentaisi tavoitteita, joihin yritysten tulisi pyrkiä.¹⁸⁶ Tällä hetkellä kansainväliset ohjeet ja suositukset sekä muut itsesääntelyn välineet antavat hyvin yleisiä ohjeistuksia ja tavoitteita. Lainsäädännöllä voitaisiin merkittävästi tarkentaa sääntelyä ja kohdentaa näitä tarkempia sääntöjä oikeille toimialoille ja oikean kokoisiin yrityksiin.

Yritysten näkökulmasta sitova yritysvastuulainsäädäntö saatetaan nähdä haitallisena, koska se tukahduttaisi yritysten luovuuden ja innovatiivisuuden, jolla yritysvastuuta kehitetään menestyksellisesti. Yritysvastuulainsäädäntö voisi johtaa myös ristiriitaisiin tavoitteisiin eri maantieteellisillä paikoilla toimiville yrityksille.¹⁸⁷ Yleisesti ottaen yritykset eivät kuitenkaan vastusta lainsäädäntöä, etenkin jos se tasaa toimintaedellytyksiä ja tarjoaa yrityksille ennakoitavuutta.¹⁸⁸ Vastuulliset yritykset ymmärtävät sen, että oikeudellisesti sitovat normit ovat tarpeen vastaamaan tämän ajan suuriin ympäristöhaasteisiin. Kansalaisjärjestöt ovat pitkään vaatineet yritysvastuun sitovaa sääntelyä valtiolta. Muun muassa tästä syystä yrityksetkin ovat ymmärtäneet lainsäädännön tarpeen ihmisoikeuksien ja ympäristön suojelemiseksi. Yritykset ovat tietoisia siitä, että sitova sääntely tukee myös yritysten intressejä.¹⁸⁹ Toimiva sääntelypohja tuo yrityksille varmuutta toimintaansa.¹⁹⁰ EU:n huolellisuusvelvoitetta koskevaa direktiiviä varten järjestetyissä kuulemisissa suuret yritykset jopa pyysivät yritysvastuun yhdenmukaistamista tasapuolisten toimintaedellytysten luomiseksi ja oikeusvarmuuden parantamiseksi.¹⁹¹

¹⁸⁵ Whiteman 2013, s. 317.

¹⁸⁶ Whiteman 2013, s. 324.

¹⁸⁷ Adhikari 2014, s. 187.

¹⁸⁸ United Nations General Assembly 2018, kohta 77.

¹⁸⁹ Pentikäinen 2018, s. 51.

¹⁹⁰ Pentikäinen 2018, s. 14.

¹⁹¹ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

3.5.2 Yhteenveto

Kuten edellä on todettu, moni asia olisi nostettava lainsäädännön tasolle. Lait asettavat selkeitä odotuksia yrityksille. Viimeaikainen oikeudellinen kehitys edistää yritysten asianmukaisen huolellisuuden odotuksien sisällyttämistä kansallisiin lakeihin.¹⁹² Yksi tärkein syy sitovan yritysvastuulainsäädännön tarpeelle on se, että monet itsesääntelyn hyvät puolet hyödyttävät ainoastaan sitä käyttäviä yrityksiä. Vastaavasti lainsäädännön huonot puolet ovat sellaisia, jotka aiheuttavat yrityksille muun muassa hallinnollista taakkaa tai muuta lisätyötä. Yritysvastuulainsäädännön tarkoituksena on edistää ympäristönsuojelua, eikä yritysten tuloksia.

Ottaen huomioon vapaaehtoisen yritysvastuun myönteiset vaikutukset, yritysvastuuta tulisi pitää jatkossakin osittain vapaaehtoisena. Yritykset voisivat myös tehdä jatkossakin enemmän, kuin laki vaatii, eli vapaaehtoisesti toimia vastuullisemmin kuin yritysvastuuseen liittyvä lainsäädäntö vaatisi. Vapaaehtoisuuteen perustuva sääntely muodostaa yrityksille kilpailuedun markkinoilla. Esimerkiksi itsesääntelyn välineet tulisi säilyttää ja niitä voisi kehittää entisestään. Itsesääntelyvälineiden avulla yritykset voivat tähdätä korkeampiin tavoitteisiin kuin mitä laissa säädetään.

Kansainvälisellä tasolla on haastavaa säätää sitovaa sääntelyä. Kansainvälisestä oikeuden järjestelmästä puuttuu lainsäädäntöelin, jota voisi verrata kansallisiin parlamentteihin. Siten valtioita samalla tavalla oikeudellisesti sitovaa kansainvälistä sääntelyä on lähes mahdotonta säätää. Valtiot voivat itse päättää, mihin kansainvälisiin normeihin ne sitoutuvat, mikä tekee normikentästä pluralistisen. Eri valtiot ovat sitoutuneita eri normeihin, ja tämä näkyy myös kansainvälisen ympäristöoikeuden alueella.¹⁹³

EU-tasolla on mahdollista säätää sitovia normeja, jotka kattavat ainakin suuret yritykset EU:ssa. EU:n oikeusjärjestelmää onkin kuvattu kansainvälisen oikeuden erityismuodoksi.¹⁹⁴ Yritysvastuusääntely EU-tasolla vaikuttaisi myös moneen muuhun kuin EU-maahan, koska monella yrityksellä on toimintaa esimerkiksi Aasian maissa. Tuleva yritysvastuuseen liittyvä EU-lainsäädäntö tulisi koskemaan ihmisoikeuksien ja ympäristön kunnioittamista yritysten

¹⁹² United Nations General Assembly 2018, kohta 67.

¹⁹³ Pentikäinen 2018, s. 15.

¹⁹⁴ Pentikäinen 2018, s. 17.

arvoketjujen kaikissa vaiheissa. Seuraavassa luvussa tarkastellaan EU:n tulevaa yritysvastuusääntelyä tarkemmin.

4 Yritysvastuulainsäädännön lähitulevaisuus

4.1 Tuleva yritysvastuusäytäely

4.1.1 EU:n tuleva yritysvastuusäytäely

Euroopan komissio julkaisi 23.2.2022 lainsäädäntöehdotuksen EU:n yritysvastuulainsäädännöstä, eli yrityksen kestävydestä ja asianmukaisesta huolellisuudesta. Komission mukaan kyseisellä huolellisuusvelvoitetta koskevalla lainsäädännöllä edistettäisiin ympäristönsuojelua, ihmisoikeuksien kunnioittamista ja luotaisiin tasapuoliset toimintaedellytykset yrityksille. Lisäksi lainsäädännöllä vältettäisiin hajanaisuus, joka johtuu siitä, että jäsenvaltiot toimivat omin ehdoin. Lainsäädäntö tulisi koskemaan myös unionin markkinoilla toimivia kolmansien maiden yrityksiä. Direktiivillä pyritään edistämään sitä, että sisämarkkinoilla toimivat yritykset kunnioittavat ympäristöä ja ihmisoikeuksia sekä omassa toiminnassaan että arvoketjunsä kaikissa vaiheissa. Yritysten on tunnistettava, ehkäistävä ja lievennettävä aiheuttamansa haitalliset ihmisoikeus- ja ympäristövaikutukset ja niiden on otettava vastuu niistä.¹⁹⁵

Komission mukaan direktiivillä pyritään erityisesti yritysten ohjaus- ja hallintakäytäntöjen parantamiseen, jotta ihmisoikeuksiin ja ympäristöriskeihin ja -vaikutuksiin liittyvät riskinhallinta- ja lieventämisprosessit voitaisiin paremmin ottaa yritysstrategioiden osaksi. Komission mukaan lainsäädännöllä luodaan myös oikeusvarmuutta odotetun toiminnan ja vastuunkannon osalta yrityksille ja sidosryhmille. Direktiivillä pyritään myös lisäämään yritysten vastuuvollisuutta haittavaikutuksista ja yritysten toiminnan haitallisista vaikutuksista kärsineiden mahdollisuuksia käyttää oikeussuojakeinoja. Direktiivi tulisi myös täydentämään voimassa olevia toimenpiteitä.¹⁹⁶

Yksi syy direktiivin säätämiselle on se, että vapaaehtoiset toimet eivät ole riittäneet parannuksiin eri aloilla. Negatiivisia ulkoisvaikutuksia EU:n tuotannosta ja kulutuksesta on havaittu unionin sisällä ja sen ulkopuolella.¹⁹⁷ Näihin haitallisiin vaikutuksiin sisältyy muun muassa lapsityövoima, pakkotyö, sekä ympäristövaikutukset, kuten kasvihuonepäästöt ja luontokato. Direktiivin säätämisellä edistetään unionin siirtymistä ilmastoneutraaliin ja

¹⁹⁵ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

¹⁹⁶ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

¹⁹⁷ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

vihreään talouteen Euroopan vihreän kehityksen ohjelman mukaisesti. Direktiivillä täydennetään myös EU:n ilmastolainsäädäntöä, muun muassa eurooppalaista ilmastolakia, jossa unionin ilmastotavoite on vahvistettu. Myös muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevaa direktiiviä täydennetään lisäämällä tietyille yrityksille ympäristövaikutuksista aiheutuneet ulkoiset haitat niin yrityksen omassa toiminnassa, kuin sen tytäryhtiöissä ja arvoketjussa.¹⁹⁸

EU:n suuret yritykset ovat riippuvaisia globaaleista arvoketjuista ja ne toimivat monimutkaisissa ympäristöissä. Yritykset voivat kohdata vaikeuksia ihmisoikeus- tai ympäristövaikutuksiin liittyvien riskien tunnistamisessa arvoketjuissaan, koska arvoketjut ovat yleisesti monimutkaisia ja toimittajia on huomattava määrä sekä unionissa että kolmansissa maissa. Haittavaikutusten tunnistus helpottuu, kun useammat yritykset noudattavat huolellisuusvelvoitetta, koska tällöin haitallisista vaikutuksista on enemmän tietoa saatavilla.¹⁹⁹

Komissio toteaa direktiivin perusteluissa, että muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevalla direktiivillä oli joitakin myönteisiä vaikutuksia vastuullisuuden parantamisessa liiketoiminnassa, mutta sillä ei kuitenkaan päästy siihen, että yritykset ottaisivat riittävästi huomioon arvoketjuissa aiheutuvat haittavaikutukset. Tämän vuoksi nykyistä raportointia koskevaa direktiiviä täydennetään siten, että siinä velvoitetaan yrityksiä julkistamaan suunnitelmat, joilla varmistetaan, että yrityksen liiketoimintamalli ja -strategia on Pariisin sopimuksen mukainen, eli tavoitteena on ilmaston lämpenemisen rajoittaminen 1,5 celsiusasteeseen.²⁰⁰

Direktiiviehdotus perustuu SEUT-sopimuksen 50 ja 114 artiklaan. 50 artiklassa määrätään, että EU:lla on toimivalta toimia sijoittautumisvapauden toteuttamiseksi tietyllä toimialalla erityisesti ”sovittamalla tarpeen mukaan yhteen ja pyrkimällä tekemään samanvertaisiksi ne takeet, joita jäsenvaltiossa edellytetään 54 artiklan toisessa kohdassa tarkoitetuilta yhtiöiltä niin yhtiön jäsenten kuin ulkopuolisten etujen turvaamiseksi.”²⁰¹

Monet EU:n jäsenvaltiot ovat suunnittelemassa yritys vastuuseen liittyviä lakia. Ongelmana valmisteilla olevissa huolellisuusvelvoitteesta annetuissa laissa on se, että ne poikkeavat

¹⁹⁸ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

¹⁹⁹ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

²⁰⁰ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

²⁰¹ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

merkittävästi toisistaan, vaikka jäsenvaltiot ovat pyrkineet ottamaan huomioon kansainväliset normit, joihin kuuluu muun muassa yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat YK:n ohjaavat periaatteet. Tämä johtaa ristiriitaisiin vaatimuksiin. Todennäköisesti moni jäsenvaltio aikoo päättää asiaan liittyvästä lainsäädännöstä lähiaikoina. Jäsenvaltioiden ristiriitaiset ja toisistaan poikkeavat vaatimukset aiheuttavat sisämarkkinoiden pirstoutumista ja tämä hajanaisuus tulee todennäköisesti lisääntymään ajan mittaan. Lisäksi yritykset, jotka tarjoavat tavaroita ja palveluja, kohtaavat hyvin paljon toisistaan poikkeavia sääntöjä. Esimerkiksi yksi jäsenvaltio voi vaatia huolellisuusvelvoitteen noudattamista kaikissa liiketoimintasuhteissa ja toinen jäsenvaltio soveltaa tätä pelkästään suoriin toimittajiin. Komission mukaan kyseisellä direktiiviehdotuksella pyritään yhdenmukaistamaan yrityksille asetetut vaatimukset noudattaa huolellisuusvelvoitetta, jotta voidaan estää ja poistaa vapaan liikkuvuuden esteet ja kilpailun vääristymät.²⁰²

EU:n tuleva yritys vastuulainsäädäntö tulisi olemaan tärkeä askel sitovan yritys vastuun kehittymisessä. Se vaikuttaisi merkittävästi sekä EU:n alueella oleviin maihin, että kolmansiin maihin, joissa EU-alueella toimivilla yrityksillä on toimintaa. Se yhdenmukaistaisi yritys vastuusääntelyä, joten kaikilla EU:ssa toimivilla yrityksillä tulisi olemaan samat säännöt, eikä kattavalla itsesääntelyllä voisi enää erottua joukosta. Niin kuin aiemmin mainittiin, monet yritykset näyttäytyvät itsesääntelyn perusteella vastuullisilta ulkopuolelle, vaikka näin ei tosiasiaassa olisi. Yritykset voivat kuitenkin toteuttaa lain vaatimuksia kunnianhimoisempia toimia, joilla ne voivat myös jatkossa erottua joukosta.

On todettu aiemmissa luvuissa, että raportointivelvollisuudella on ollut myönteisiä vaikutuksia, mutta se ei ole ollut monesta syystä riittävää. Näin ollen on tärkeää, että raportointivelvollisuutta täydennetään tulevalla yritys vastuulainsäädännöllä. Ehdotukseen sisällytetyllä kestävyysraportointia koskevalla direktiivillä laajennettaisiin soveltamisalaa kaikkiiin suuriin ja pörssi yhtiöihin. Direktiivillä lisätään merkittävä huolellisuusvelvoitetta koskeva tehtävä tunnistaa ja lieventää haitallisista ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksista aiheutuneet ulkoiset haitat yrityksen toiminnassa. Yritysten on myös otettava vastuu haitoista. Direktiivi johtaa muun muassa siihen, että yritysten raportointi on kattavampaa ja tehokkaampaa.

²⁰² Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

Vaikka lainsäädäntö on vielä lopullista hyväksymistä vailla, se tarjoaa tähän mennessä täsmällisimmän käsityksen EU:n tulevan yritysvastuulainsäädännön velvoitteiden laajuudesta ja muodosta. Se tarjoaa myös hyvän mallin yrityksille jatkaa yritysvastuu käytäntöjensä ja menettelyjensä kehittämistä.²⁰³ Direktiivi toimii myös esimerkkinä EU:n ulkopuolisille maille. Direktiiviluonnos esitetään Euroopan parlamentin ja neuvoston hyväksyttäväksi, jonka jälkeen jäsenvaltioilla on direktiivissä määrätty aika saattaa direktiivi osaksi kansallista lainsäädäntöään.²⁰⁴ Kyseissä direktiivissä määräämällä ajalla, johon mennessä direktiivi on saatettava osaksi kansallista lainsäädäntöä, on kaksi vuotta. On kuitenkin selvää, että EU-tasoisista yritysvastuulainsäädäntöä on tulossa.

4.1.2 Tuleva kansallinen sääntely

Kansallinen yritysvastuulain valmistelu on vielä kesken ja on epävarmaa, säädetäänkö sellainen ennen EU:n asianmukaista huolellisuusvelvoitetta koskevan direktiivin hyväksymistä. On kuitenkin tärkeää käsitellä myös kansallista lainsäädäntöä, koska se on ajankohtaista ja sidoksissa EU-sääntelyyn. Kansalliseen yritysvastuulakiin liittyvä keskustelu on näkyvästi esillä tällä hetkellä. YK-periaatteet on hyväksytty yli kymmenen vuotta sitten, eikä niiden toteutus suomalaisyrityksissä ole tutkimusten mukaan vieläkään yleistä. Näin ollen kansallista yritysvastuulakia on tarpeellista harkita.²⁰⁵

Suomen hallitusohjelmaan 2019-2023 on kirjattu yritysvastuulain edistäminen. Vuonna 2020 tehtiin selvitys siitä, millainen yritysvastuulaki voisi olla Suomessa. Valmistelussa oleva yritysvastuulakihanke saattaa valmistua jo tällä hallituskaudella. Työ- ja elinkeinoministeriö on julkaissut maaliskuussa 2022 muistion, jossa arvioidaan mahdollista kansallista yritysvastuulainsäädäntöä.²⁰⁶ Arviomuiston mukaan kansallinen yritysvastuulaki olisi mahdollista säätää, mutta lainvalmistelu vaatii paljon aikaa ja jatkoselvityksiä, riippumatta lain sisällöstä.²⁰⁷

²⁰³ Harvard Law School Forum on Corporate Governance 2022.

²⁰⁴ Euroopan Komissio f.

²⁰⁵ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 23.

²⁰⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 9.

²⁰⁷ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 133.

Arviomuistiossa arvioidaan erilaisia sääntelyvaihtoehtoja, jotka ovat kevyt, keskitason ja raskas sääntely.²⁰⁸ Kevyt sääntely olisi veloitteen osalta avointa, ja sitä voitaisiin täydentää huolellisuussuunnitelman laatimista ja julkistamista koskevalla veloitteella. Sääntely ei sisältäisi tarkkoja menettelysäännöksiä. Sääntelyssä voisi olla esimerkiksi raportointia edellyttäviä säännöksiä. Sääntely olisi muunneltavissa sen mukaan, koskisiko se esimerkiksi pienyrityksiä. Pienyritysten tapauksessa niitä voitaisiin vaatia pitämään tiedot toiminnastaan julkisesti saatavilla sen sijaan, että niiltä edellytettäisiin samaa raportoinnin tasoa kuin suurilta yrityksiltä. Kevyt sääntelymalli olisi nopeampi toteuttaa, mutta sen vaikutukset jäisivät pieneksi.²⁰⁹

Keskitason sääntelyssä yrityksiltä edellytettävistä toimenpiteistä voitaisiin säätää laissa tarkemmin. Olisi tarkoituksenmukaista, että yksityiskohtaiset menettelyveloitteet koskisivat vain suuria yrityksiä. Riskipitoisilla aloilla toimivat pk-yritykset voisivat mahdollisesti kuulua yksityiskohtaisten veloitteiden soveltamisalaan.²¹⁰ Riskipitoisten alojen määrittelyyn voi kuitenkin liittyä oikeudellisia ongelmia.²¹¹ Keskitason sääntely sisältäisi kevyen sääntelyn tapaan raportointivelvollisuuksia. Keskitason sääntely olisi kevyttä sääntelyä kohdennetumpaa ja se mahdollistaisi selkeämmän sääntelyn yritysten kannalta.²¹² Sääntelyyn liittyy kuitenkin enemmän lisäselvittämistä vaativia asioita.²¹³

Raskas sääntely ulottuisi laajemmin toimitusketjuun ja sitä sovellettaisiin laajemmin eri kokoisiin yrityksiin. Sääntely olisi yksityiskohtaista ja siihen voitaisiin liittää hallinnollisia ja rikosoikeudellisia seuraamuksia ja/tai vahingonkorvausvelvollisuutta koskevia säännöksiä. Olisi tarkoituksenmukaista porrastaa veloitetta erikokoisten yritysten osalta sääntelyn aiheuttaman hallinnollisen taakan takia. Raskaalla sääntelyllä olisi mahdollista tavoitella vaikutuksia siinä ympäristössä, jossa on valtavat ihmisoikeus- ja ympäristöriskit. Toisaalta epävarmuuksia liittyy sääntelyn tehokkuuteen toimitusketjuissa ja sääntely aiheuttaisi yrityksille korkeita kustannuksia. On myös epävarmaa, millaisia tuloksia sääntelyllä

²⁰⁸ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 133-135.

²⁰⁹ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 133.

²¹⁰ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 134.

²¹¹ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 135.

²¹² Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 134.

²¹³ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 135.

saavutettaisiin. Raskaaseen sääntelyyn liittyisi huolellinen arviointi ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksista sekä muita laajaa jatkoselvittämistä vaativia asioita.²¹⁴

Yritysvastuusäntely aiheuttaisi joka tapauksessa pienillä yrityksille huomattavaa hallinnollista taakkaa ja tätä sääntelytaakkaa voidaan keventää rajaamalla lain soveltamisala suuriin yrityksiin. Sääntelyyn liittyvistä epävarmuuksista huolimatta lähtökohtaisesti eniten vaikutuksia voitaisiin saada aikaan suuria yrityksiä koskevalla sääntelyllä. Rajaaminen suuriin yrityksiin olisi näin suhteellisuusperiaatteen mukaista.²¹⁵

Työministeri keskusteli maaliskuussa 2022 eri sidosryhmien kanssa kansallisesta yritysvastuusäntelystä. Sidosryhmillä oli erilaisia näkemyksiä keskustelussa siitä, tulisiko kansallista yritysvastuulakia edistää samanaikaisesti EU:n yritysvastuulainsäädännön kanssa. Keskustelussa huolena nousi ensinnäkin se, että yrityksille aiheutuisi sääntelytaakka. Toiseksi, siitä voisi aiheutua päällekkäistä sääntelyä kansallisella ja EU-tasolla. Kolmanneksi huolenaiheeksi nousi se, että kansallista lainsäädäntöä täytyy nopeasti muuttaa EU-säädöksen tultua hyväksytyksi.²¹⁶ Kevyt sääntely voisi olla huono vaihtoehto edellä mainituista syistä. EU:n yritysvastuulainsäädännön tultua hyväksytyksi kevyttä sääntelyä joutuisi todennäköisesti muokkaamaan huomattavasti. Olisi luultavasti tarpeetonta säätää kevyttä yritysvastuusäntelyä kahden seikan takia. Ensinnäkin sen säätämiseen menisi tarpeettoman paljon aikaa ja resursseja siihen nähden, millaisia tuloksia sillä odotetaan saavutettavan. Toiseksi sääntelyä jouduttaisiin kuitenkin muuttamaan vastaamaan EU-sääntelyä, joka tulee luultavasti voimaan melko nopeasti kansallisen sääntelyn säätämisen jälkeen. Raskas sääntely voisi olla parempi vaihtoehto, koska sen avulla voidaan saavuttaa tehokkaita vaikutuksia. Raskas sääntely ulottuisi myös sen verran laajalle, että EU-sääntelyn voimaan tullessa sitä täytyisi luultavasti muokata vain vähäisesti. Kansallinen yritysvastuulaki voisi tässä tilanteessa toimia hyvänä pohjana EU-lain valmistelussa. Luultavasti jonkin verran päällekkäisyyksiä sääntelyiden välillä tulee joka tapauksessa, mutta kansallisen sääntelyn säätämisessä voi hyödyntää EU:n lainsäädäntöehdotusta siinä tapauksessa, että kansallinen sääntely säädetään ensin.

Tässä vaiheessa on vaikea arvioida mihin sääntelytarpeisiin tuleva yritysvastuulaki vastaa, koska sen valmistelu on vielä kesken. Se tulee riippumaan hyvin paljon siitä, tuleeko sääntely

²¹⁴ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 135.

²¹⁵ Työ- ja elinkeinoministeriö 2022, s. 132.

²¹⁶ Edilex-utiset 2022.

olemaan kevyttä, keskitasoista vai raskasta. Viimeistään EU-sääntelyn voimaan tullessa kansallinen sääntely tulee vastamaan lainsäädäntötarpeisiin vähintään samalla tavalla kuin EU-sääntely. Seuraavassa luvussa keskitytään siihen, mihin sääntelytarpeisiin EU sääntely vastaa. EU:n tulevan yritys vastuusääntelyn vastausta lainsäädäntötarpeisiin on helpompaa tarkastella, koska siitä on jo olemassa yksityiskohtainen direktiiviehdotus.

4.2 Mihin sääntelytarpeisiin tuleva EU-sääntely vastaa?

Yleisesti on säädettävä sitovaa lainsäädäntöä ainakin EU-tasolla, koska EU-tasolla se on mahdollista. Niin kuin huolellisuusvelvoitetta koskevassa direktiivissä todetaan, EU-tason sääntely olisi toimivampaa kuin jäsenvaltioiden itse sääntelemät lait, koska EU-tason sääntelyllä voidaan yhdenmukaistaa yritys vastuusääntelyä EU:n alueella. Yhdenmukaistaminen hyödyttäisi rajat ylittävää sijoittautumista, myös yritysten toimintaa ja investointeja, koska yritysten kestävyysvaatimusten vertailu helpottuisi ja sitoutumisesta tulisi helpompaa ja halvempaa. Sitova, yhdenmukaistettu lainsäädäntö kaventaisi eri yritysten itsesääntelyjen välisiä eroja. Jäsenvaltioiden kansallinen lainsäädäntö yritys vastuun osa-alueella ei luultavasti olisi riittävän tehokasta. Ilmastonmuutoksen ja muiden erityisongelmien ratkaisemiseksi ei riitä yksittäisten jäsenvaltioiden toimet. Jäsenvaltioiden kansalliset lait voisivat toki olla kunnianhimoisempia, kuin EU-tason sääntely ja näin poiketa tosistaan. Tärkeintä on kuitenkin se, että ne täyttävät vähintään direktiivin mukaiset vaatimukset.

Raportointivelvollisuutta olisi laajennettava ja komission lainsäädäntöehdotus vastaa tähän tarpeeseen suurilta osin. Haitallisten ihmisoikeus- ja ympäristövaikutusten minimoimisen kannalta on myönteistä se, että raportointivelvollisuus laajennetaan ainakin kaikkiin suuriin ja kaikkiin pörssiyhtiöihin. Kuten edellä mainittiin, ei ole tarkoituksenmukaista laajentaa raportointivelvollisuutta pienempiin ja keskisuuriin yrityksiin. Raportointivelvollisuus rasittaisi etenkin pieniä yrityksiä ja aiheuttaisi niille huomattavan hallinnollisen taakan. Hallinnollista taakkaa voisi vähentää sallimalla vapaaehtoisen ja suppean selvityksen antamisen, mutta sen tuoma lisäarvo sen valvojille olisi hyvin vähäinen.²¹⁷ Vastuullisuusraportoinnilla yritykset antavat sidosryhmille ja viranomaisille mahdollisuuden arvioida yritysten toimintaa. Vertailukelpoisuus on raportointivelvollisuuden kohdalla tärkeää. Raportointi edellyttää myös resursseja, joten raportointivelvoite olisi hyvä keskittää suuriin yrityksiin.²¹⁸

²¹⁷ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020, s. 42.

²¹⁸ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020, s. 43.

Komissio perustaa valvontaviranomaisten eurooppalaisen verkoston avustamaan tämän direktiivin täytäntöönpanossa. Verkosto koostuu jäsenvaltioiden nimeämien valvontaviranomaisten edustajista ja tarvittaessa muista unionin virastoista, joilla on asiaankuuluvaa asiantuntemusta tämän direktiivin soveltamisalaan kuuluvilla aloilla. Tarkoituksena on varmistaa, että yritykset noudattavat huolellisuusvelvoitteitaan, jotta voidaan helpottaa sääntely-, tutkinta-, seuraamus- ja valvontakäytäntöjen koordinoitua ja lähentämistä sekä tietojen jakamista näiden valvontaviranomaisten kesken sekä varmistaa ne.²¹⁹ Kun direktiivi on saatettu osaksi EU:n jäsenvaltioiden kansallista lainsäädäntöä, valvonta ja täytäntöönpano on suurilta osin jäsenvaltioiden vastuulla. Euroopan komissio puuttuu asiaan, jos direktiiviä ei sisällytetä lainsäädäntöön asianmukaisesti tai jos EU-lainsäädäntöä sovelletaan virheellisesti.²²⁰

Direktiiviehdotuksessa mainitaan, että yritysten on tunnistettava, ehkäistävä ja lievennettävä aiheuttamansa haitalliset ihmisoikeus- ja ympäristövaikutukset ja niiden on otettava vastuu niistä.²²¹ Tämä on erityisen tärkeä kohta, koska lukuisat yritykset ovat vuosia vältelleet vastuuta aiheuttamistaan ympäristövaikutuksista. Direktiivillä, eli sitovalla lainsäädännöllä, voidaan saada yritykset vastuuseen teoistaan sanktion uhalla. Toisaalta kyseinen vaatimus on hyvin yleinen. Jäsenvaltioiden tulisi tarkentaa vaatimusta huomattavasti kansallisissa laissa, jotta saataisiin tuloksia aikaan.

Työministeri keskusteli maaliskuussa 2022 sidosryhmien kanssa yritysvastuusäntelystä. Sidoryhmillä oli erilaisia näkemyksiä esimerkiksi siitä, minkälaisen yritysten tulisi kuulua EU:n yritysvastuulainsäädännön piiriin. Näkemykset liittyivät muun muassa yritysten kokoon. Komission ehdotus yritysvastuusäntelystä ulottuu vain suuriin yrityksiin, eli suuri osa jää soveltamisalan ulkopuolelle.²²² Tämä on keskeinen ongelma sekä nykyisessä, että tulevassa yritysvastuusäntelyssä. Yritysvastuusäntely koskee usein vain suuria yrityksiä, vaikka myös pk-yrityksillä on haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia. Ymmärrettävää on kuitenkin se, että on hankalaa luoda normeja, jotka sopivat hyvin erilaisiin tilanteisiin. Kansainväliset vastuullisuusstandardit ovat tästä syystä hyvin yleisiä. Jotta yritysvastuun avulla voitaisiin saavuttaa kansainvälisissä sitoumuksissa asetetut tavoitteet, tulisi yritysvastuun sääntely

²¹⁹ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

²²⁰ Euroopan Komissio f.

²²¹ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

²²² Edilex-utiset 2022.

soveltua laajemmin eri kokoiisiin yrityksiin. Yritysvastuusäntely voisi osittain kattaa mahdollisuuksien mukaan keskisuuria yrityksiä. Keskisuuret yritykset voitaisiin kuitenkin jättää erillisen raportointivelvollisuuden ulkopuolelle.

Pienet yritykset voisi jättää suurilta osin yritysvastuusäntelyn ulkopuolelle, koska pienten yritysten ympäristövaikutukset ovat loppujen lopuksi hyvin pienet. Pienilläkin yrityksillä on kuitenkin legitimizeeririski ja halu olla ympäristöystävällisiä maineen vuoksi. Se voisi jäädä vapaaehtoiseksi, ettei pienet yritykset koe hallinnollista taakkaa. Tällainen taakka saattaisi olla ratkaiseva tekijä joidenkin pienten yritysten jatkuvuudelle.

Tulevalla direktiivillä on ekstraterritoriaalisia vaikutuksia, mikä on hyvin myönteistä. Direktiiviluonnos koskee EU-yrityksiä, joilla on yli 500 työntekijää ja nettoliikevaihto on yli 150 miljoonaa euroa tai yli 250 työntekijää ja nettoliikevaihto on yli 40 miljoonaa euroa ja vähintään 50 prosenttia tästä liikevaihdosta on kertynyt korkean riskin sektorilta. Direktiiviluonnos koskee myös EU:n ulkopuolisia yrityksiä, joilla on yli 150 miljoonan liikevaihto EU:ssa tai liikevaihto on yli 40 miljoonaa euroa mutta enintään 150 miljoonaa euroa ja vähintään 50 prosenttia sen maailmanlaajuisesta nettoliikevaihdosta on kertynyt korkean riskin sektorilta.²²³ Direktiivillä voi olla merkittäviä vaikutuksia muun muassa Yhdysvalloissa ja Aasiassa toimiville yrityksille. Sitovaa yritysvastuusäntelyä tarvittaisiin kuitenkin tätäkin laajemmalla alueella, jotta yritystoiminnasta saataisiin entistä kestävämpää. Lisäksi EU:n ulkopuolisten yritysten asianmukaisen huolellisuuden veloitteen toteuttamisen valvonta saattaa olla hyvinkin haastavaa. Näin ollen on epävarmaa, miten direktiivi tulisi käytännössä vaikuttamaan EU:n ulkopuolisiin yrityksiin.

EU:n asianmukaista huolellisuutta koskeva direktiivi vastaa osittain tämänhetkisiin lainsäädäntötarpeisiin. On lähes varmaa, että sillä saadaan isoja muutoksia aikaan yritysvastuun tehostamisessa. Jos direktiivi pannaan asianmukaisesti täytäntöön ja jäsenvaltiot noudattavat veloitteiden toteutumista ja valvontaa, saadaan taatusti ympäristöhaittoja vähennettyä ja ilmastonmuutosta hillittyä edes jonkin verran. Yritysvastuusäntelyn keskeisenä tavoitteena on yritystoiminnassa aiheutuvien haitallisten ihmisoikeus- ja ympäristövaikutusten vähentäminen. Tähän tavoitteeseen EU-säntelyllä kuitenkin pyritään. Yritysvastuusäntelyyn tarvittaisiin kuitenkin enemmän tarkkuutta ja laajuutta, jotta ympäristöhaasteisiin pystyttäisiin vastaamaan paremmin.

²²³ Euroopan Komission direktiiviehdotus COM/2022/71.

Joka tapauksessa, EU:n tuleva yritys vastuusääntely on ainutlaatuinen. Se tulisi olemaan ensimmäinen kansainvälinen sitova yritys vastuusääntely. Tämä on mahdollista EU:n oikeusjärjestelmän erityispiirteistä johtuen. Sääntely tulee muuttamaan yritys vastuun vapaaehtoista luonnetta huomattavasti kohti oikeudellisesti sitovaa luonnetta. Tuleva yritys vastuusääntely vastaa teoriassa monelta osin tämän hetken lainsäädäntötarpeisiin, mutta on vielä epävarmaa, miten se tulee käytännössä toteutumaan.

5 Johtopäätökset

Suuret ja monikansalliset yritykset aiheuttavat huomattavia ympäristöhaittoja jatkuvasti. Tutkielmassa mainitut tapaukset havainnollistavat näitä ympäristöhaittoja ja sitä, miten yritykset harvoin joutuvat näistä haitoista vastuuseen. Kun otetaan huomioon se, että kymmenet yritykset sekä yritysryhmät ovat taloudellisesti suurempia kuin monet yksittäiset maat, on huomionarvoista, että ne ovat edelleen suurelta osin sääntelyjärjestelmän ulkopuolella.²²⁴

Nyksääntely on pääosin vapaaehtoista ja ohjeet vastuullisuuden tavoittelemiseksi ovat hyvin yleisiä. Vapaaehtoisella sääntelyllä pyritään täyttämään sääntelyaukot yritys vastuussa, mutta toteutus on heikko. Tämänhetkiseen sääntelyyn jää paljon aukkoja, jotka tulisi ennemmin täyttää oikeudellisesti sitovalla sääntelyllä. Tutkielmassa on todettu, että vapaaehtoinen yritys vastuu ei ole riittävää saavuttamaan globaaleja ympäristötavoitteita. Itsesääntelyllä ja muilla vapaaehtoisilla toimilla yrityksille annetaan liikaa liikkumavaraa yritys vastuun toteuttamisessa. Yritykset pystyvät myös muun muassa näyttäytymään ulkopuolelle vastuullisemmilta kuin mitä ne todellisuudessa ovat ja monesi välttämään vastuuta aiheuttamistaan negatiivisista ympäristövaikutuksista.

Vaikka yritys vastuu ja yritys vastuun määritelmät ovat aina nojanneet vapaaehtoiseen yritys vastuuseen, on selvää muutosta tapahtunut viime aikoina sekä kirjallisuudessa, että käytännön tasolla. On keskusteltu paljon siitä, tulisiko yritys vastuun olla ensisijaisesti vapaaehtoista vai sitovasti säänneltyä. Tässä tutkimuksessa on tultu siihen tulokseen, että yritys vastuuseen liittyvä sitova lainsäädäntö on ehdottomasti tarpeellista. Tietyissä maissa on jo säädetty yritys vastuuseen liittyviä lakeja ja monissa maissa tällaiset lait ovat suunnitteilla.

Vapaaehtoisuudella on myös myönteisiä vaikutuksia, joten vapaaehtoisten toimien tulisi kuitenkin olla myös tulevaisuudessa mahdollisia ja tehokkaita, etenkin niillä yritys vastuun osaluilla, joita ei tarkkaan säännellä tai joita ei säännellä ollenkaan. Esimerkiksi pienten yritysten vastuullisuus tulisi olla pääosin vapaaehtoista, koska sitova sääntely olisi mahdollisesti niille liikaa. Pienet yritysten kohdalla tulisi tyytyä siihen, että niiden sidosryhmät painostaisivat niitä viime kädessä vastuullisuuteen. Itsesääntelyn välineitä tulisi kehittää entistä enemmän ja eri kokoisille yrityksille. Olisi myös tärkeää, että kaiken kokoiset yritykset pyrkisivät jatkossakin toteuttamaan lainsäädännössä vaadittuja toimia kunnianhimoisempia toimia vapaaehtoisesti.

²²⁴ Blackburn 2017, s. 7.

EU keskittyi aiemmin edistämään vapaaehtoista lähestymistapaa yritys vastuulle, mutta viime vuosina myös EU on nojautunut enemmän pakolliseen yritys vastuuseen. EU-tasolla on annettu direktiiviehdotus yrityksen kestävydestä ja asianmukaisesta huolellisuudesta, jolla vaikutettaisiin merkittävästi yritys vastuun yhdenmukaistumiseen ja toteutumiseen sekä EU:n alueella että EU:ssa toimivien yritysten arvoketjujen kolmansissa maissa. Direktiivi tulisi vaikuttamaan merkittävästi yritys vastuun vapaaehtoiseen luonteeseen. Se toimisi myös esimerkkinä muille maille ja mahdollisesti aloittaa laajemman liikkeen muulle ympäri maailmaa. Direktiivillä saataisiin yritykset tehokkaammin vastuuseen aiheuttamistaan ympäristövahingoista.

Monikansallisen toiminnan muodostamia sääntelyaukkoja on pyritty täydentämään yrityksille tarkoitetuilla vapaaehtoisuuden pohjautuvilla ohjeilla. Vapaaehtoisten ohjeiden tarkoituksena on edistää yritysten vastuullista toimintaa sekä vähentää niiden toiminnan ympäristölle ja ihmisoikeuksille aiheuttamia haittavaikutuksia. Kuten aiemmin mainittiin, keskeisimmät vapaaehtoisuuden perustuvat ohjeistukset ovat YK:n ohjaavat periaatteet sekä OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.²²⁵ Lainsäädännössä yrityksille asetettu asianmukaisen huolellisuuden velvoite toisi ei-sitovissa ohjeissa kuvattuja käytäntöjä lainsäädännön tasolle ja laajentaisi yritysten velvollisuuksia erityisesti niiden toimiessa sellaisilla alueilla, joilla ihmisoikeuksia ja ympäristöä suojaava lainsäädäntö tai sen valvonta ei ole kehittynyt.²²⁶ Markkinat ja yritystoiminta tarvitsevat sääntöjä, toimintatapoja ja instituutioita toimiakseen tehokkaasti, kestävästi, pitkäjänteisesti ja vastuullisesti. Yritystoiminnan sääntelyä tarvitaan kaikissa eri oikeusjärjestelmissä – kansainvälisessä oikeudessa, EU:n oikeudessa ja kansallisissa oikeusjärjestelmissä.²²⁷

Tulevan sääntelyn toiveikkuudesta huolimatta, nykypäivän kestävyysongelmien ratkaisemiseen tarvittaisiin sitäkin tarkempaa ja kattavampaa yritys vastuusääntelyä. Ideaalia, olisi oikeudellisesti sitova ja tehokas kansainvälinen yritys vastuusääntely. Harmillisesti jos tällainen sääntely pystytään joskus säätämään, se on erittäin kaukana tulevaisuudessa. Tuleva EU-sääntely on epäilemättä suuri askel kohti onnistunutta yritys vastuusääntelyä. EU:n direktiivin vaikutukset tulevat vaikuttamaan useaan eri maahan EU:n ulkopuolella, mikä on

²²⁵ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020, s. 2.

²²⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020, s. 30.

²²⁷ Pentikäinen 2018, s. 51.

ennennäkemätöntä yritysvastuun alalla. EU-sääntely tulee viemään yritysvastuuta oikeaan suuntaan, eli kohti entistä kestävämpää liiketoimintaa.